

Vermaatschappelijking van het GLB

Kunnen Agrarische Natuurverenigingen inspiratie opleveren?

LEI

WAGENINGEN UR

Vermaatschappelijking van het GLB

Kunnen Agrarische Natuurverenigingen inspiratie opleveren?

H. Prins
A.B. Smit

Met medewerking van:

A.H.F. Stortelder (Alterra, onderdeel van Wageningen UR)

J.M.G.A. Brokx

J.J.C.M. Hammerstein

LEI-rapport 2011-023

Maart 2011

Projectcode 7540803000

LEI, onderdeel van Wageningen UR, Den Haag

Het LEI kent de volgende onderzoeksvelden:

Sector & Ondernemerschap

Regionale Economie & Ruimtegebruik

Markt & Ketens

Internationaal Beleid

Natuurlijke Hulpbronnen

Consument & Gedrag

**Vermaatschappelijking van het GLB; Kunnen Agrarische
Natuurverenigingen inspiratie opleveren?**

Prins, H en A.B. Smit, met medewerking van A.H.F. Stortelder (Alterra),
J.M.G.A. Brox en J.J.C.M. Hammerstein

LEI-rapport 2011-023

ISBN/EAN: 978-90-8615-491-3

Prijs € 18,50 (inclusief 6% btw)

66 p., tab., bijl.

Project BO-12.06-002-023, 'Vermaatschappelijking van het GLB'
Dit onderzoek is uitgevoerd binnen het Beleidsondersteunend onderzoek in het kader van EL&I-programma's; Domein Concurrentiekracht en toekomst van het agrocluster.

Foto omslag: Ellen Kok/Hollandse Hoogte

Bestellingen

070-3358330

publicatie.lei@wur.nl

© LEI, onderdeel van Stichting Dienst Landbouwkundig Onderzoek, 2011
Overname van de inhoud is toegestaan, mits met duidelijke bronvermelding.

Het LEI is ISO 9001:2008 gecertificeerd.

Inhoud

	Woord vooraf	7
	Samenvatting	9
	S.1 Belangrijkste uitkomsten	9
	S.2 Overige uitkomsten	10
	S.3 Methode	10
	Summary	11
	S.1 Key results	11
	S.2 Complementary findings	12
	S.3 Methodology	12
1	Inleiding	13
	1.1 Aanleiding en vraagstelling	13
	1.2 Doelstelling en resultaat	14
	1.3 Aanpak	15
	1.4 Begrippenkader	15
	1.5 Leeswijzer	18
2	Literatuur	19
	2.1 Inleiding	19
	2.2 <i>Boeren voor Natuur</i>	19
	2.3 Aansluiting van <i>Boeren voor Natuur</i> op de <i>Houtskoolschets</i>	21
	2.4 EL&I-gesprekken met ANV's en regionale initiatieven	23
	2.5 Synthese	26
3	Analyse op basis van praktijkervaringen	27
	3.1 Inleiding	27
	3.2 Doelstellingen	27
	3.3 Methode	27
	3.4 Respondenten	28
	3.5 Toetsingskader	29
	3.6 Korte beschrijving van de projecten	29

3.7	Draagvlak	36
3.8	Bijdrage aan vermaatschappelijking	40
3.9	Flexibiliteit van het systeem	41
3.10	Eenvoud, kosten, transparantie en effectiviteit	43
3.11	Conclusies	45
3.12	Discussie	45
4	Discussie	47
4.1	Inleiding en aanpak	47
4.2	Hectarevergoeding	48
4.3	Resultaatbeloning	48
4.4	Certificering	49
4.5	Puntensysteem	50
4.6	Visie Jan Duijndam	51
4.7	Aanbevelingen vanuit de workshop	51
4.8	Conclusie	52
	Literatuur	53
	Bijlagen	
1	Overzicht van ANV's in Nederland	54
2	Interviewvragen bij hoofdstuk 3	62
3	Programma van de workshop 'Vermaatschappelijking: Hoe kunnen GLB gelden ingezet worden?'	64
4	Deelnemers aan de workshop 'Vermaatschappelijking: Hoe kunnen GLB gelden ingezet worden?'	65
5	Lijst van geïnterviewde personen	66

Woord vooraf

Het gemeenschappelijk landbouwbeleid van de Europese Unie (GLB) is aan verandering onderhevig. Over de decennia heen verschuift het accent van prijs- en productondersteuning ter bevordering van voedselzekerheid naar stimulering van concurrentie- en innovatiekracht, duurzaamheid en plattelandsontwikkeling. Een term die in dit verband opgeld doet is 'vermaatschappelijking'. Daarmee wordt bedoeld dat in de komende jaren toeslagrechten meer dan in het verleden verbonden zullen worden aan het realiseren van maatschappelijke doelen. Concreet gaat het dan om maatschappelijke waarden als natuur, landschap, milieu en dierenwelzijn. Voor een deel wordt gedacht aan het in stand houden van maatschappelijk waardevolle gebieden of het leveren van groenblauwe diensten in ruil voor behoud of ophoging van toeslagrechten. In dit rapport staat de vraag centraal hoe hieraan invulling gegeven kan worden. De mogelijke antwoorden hierop zijn voor belang voor de opdrachtgever, het ministerie van Economische Zaken, Landbouw en Innovatie (EL&I), dat in de Europese en Nederlandse discussies met goed onderbouwde voorstellen wil komen.

Vanuit het ministerie is dit onderzoek begeleid door J.G. Deelen, in voorkomende gevallen aangevuld met onder andere M. Remmers, A. Bruinsma (allen PD-GLB) en J. de Jong (DRZ-Noord). J.G. Deelen en J. de Jong waren intensief betrokken bij een workshop die in dit project is gehouden met vertegenwoordigers van agrarische natuurverenigingen (ANV's). Henri Prins is hoofdauteur van dit rapport; hij heeft ook de interviews afgenomen en een belangrijke rol gespeeld bij de organisatie en uitvoering van de workshop, daarbij terzijde gestaan door Bert Smit. Daarnaast hebben Anton Stortelder (Alterra), Jeroen Brokx en Jeroen Hammerstein een rol gespeeld bij het uitzetten van 'Boeren voor Natuur' en het verzamelen van informatie over de vele ANV's die Nederland telt.

Een woord van dank is op zijn plaats voor iedereen die meegewerkt heeft aan de gehouden interviews en/of workshop, bevlogen vertegenwoordigers van ANV's, die graag bereid waren hun visie met beleidsmakers en onderzoekers te delen.

A handwritten signature in black ink, consisting of the letters 'R', 'B', and 'M' in a stylized, cursive font, followed by a long horizontal stroke.

Prof.dr.ir. R.B.M. Huirne
Algemeen Directeur LEI

Samenvatting

S.1 Belangrijkste uitkomsten

De overheid kan verschillende werkmodellen invoeren of benutten om maatschappelijke prestaties van boeren te stimuleren: ha- en resultaatvergoedingen en punten- en certificeringssystemen; alle modellen hebben hun voor- en nadelen (tabel S.1).

Bij de keuze en invulling van het werkmodel is het belangrijk dat overheid en boeren maatwerk kunnen leveren die past bij de specifieke omstandigheden in en/of de doelstellingen voor het betreffende gebied. (Zie paragraaf 3.4)

Verschillende agrarische natuurverenigingen (ANV's) blijken verschillende werkmodellen te hanteren om de doelstelling van het leveren van natuurwaarden op agrarische bedrijven te bereiken. (Zie paragraaf 3.1)

De ANV's die in dit onderzoek betrokken zijn, adviseren de overheid alle onderzochte concepten ruimte te (blijven) geven. ANV's worden zo gestimuleerd zoveel mogelijk boeren en hectares in hun plannen te betrekken. (Zie paragraaf 4.7)

Tabel S.1		Relatie tussen beloningsprincipe en effect op maatschappelijke waarden inclusief burgerbewustwording a) en regionale economie, kwalitatief			
Beloningsprincipe	Natuur	Landschap	Milieu	Burgerbewustwording	Regionale economie
Hectarevergoedingen	++	++	+	+	+
Resultaatbeloning	+++	++	+	+	+
Certificering	++	+++	++	+++	++
Puntensysteem BLN b)	++	+++	++	++	+++
Jan Duijndam c)	+++	++	+	++	++

a) Burgerbewustwording: Burgers worden zich bewust van de maatschappelijke waarde(n) van het platteland en gaan zich daarbij betrokken voelen; b) BLN = Boeren voor Landschap en Natuur; c) Model met sterke scheiding tussen landbouwproductie en natuur.
Bron: Interviews met ANV's (dit onderzoek).

S.2 Overige uitkomsten

Het model *Boeren voor Natuur* (en Landschap) is vooral geschikt voor het belonen van individuele boeren voor bijzondere groenblauwe diensten. ([Zie paragraaf 2.3](#))

In de visie van Jan Duijndam moeten beschikbare budgetten vooral besteed worden aan landschappelijk waardevolle gebieden, zodat daar relatief veel resultaat kan worden geboekt. De pure productiegebieden blijven dan echter verstoken van EU-gelden. ([Zie paragraaf 3.6.8](#))

S.3 Methode

De Nederlandse overheid wil het gemeenschappelijk landbouwbeleid van de EU (GLB) 'vermaatschappelijken' door een deel van de inkomstenstoeslagen in te zetten om: (1) boeren te compenseren voor de instandhouding van maatschappelijk waardevolle gebieden en (2) hen extra te betalen voor maatschappelijke prestaties en groenblauwe diensten die uitgaan boven de cross compliance-voorwaarden. In dit onderzoek staan mogelijke werkmodellen centraal waarmee dergelijke diensten op een stimulerende wijze beloond zouden kunnen worden. ([Zie paragraaf 1.1](#))

We hebben vooral gekeken naar de werkmodellen bij ANV's en wat daaruit te leren is over: 1) de wijze waarop prestaties op het gebied van natuur, landschap en milieu worden beloond; 2) de verbinding van deze prestaties met gebieden, met concrete, wellicht zelfs meetbare resultaten op individuele bedrijven of met een combinatie van beide; 3) de afstemming op gebiedsniveau. ([Zie paragraaf 1.1](#))

We hebben in het onderzoek gebruik gemaakt van:

- het rapport *Boeren voor Natuur* (Stortelder et al., 2005);
- verslagen van gesprekken die het ministerie van EL&I heeft gevoerd met een aantal ANV's;
- diepte-interviews met ANV's die speciaal in het kader van dit onderzoek zijn gehouden, en een gezamenlijke workshop met hen en vertegenwoordigers van het ministerie. ([Zie paragraaf 1.2](#))

Summary

Socialising CAP; can Agricultural Nature Associations form a source of inspiration?

S.1 Key results

The administration can introduce or utilise different working models to stimulate social services by farmers: area-related and result-related payments, and scoring systems and certificates; all models have advantages and disadvantages (Table S.1).

It is important that administration and farmers can select and create tailor-made models plugging in the specific conditions and/or objectives for the specific region. Different Agricultural Nature Associations (ANAs) apply different working models to reach the objective of producing natural values on farms. The ANAs involved in this study, advice the administration to stay and give opportunities for all concepts reviewed. Thus, ANAs are stimulated to involve as many farmers and hectares as possible in their plans.

Table S.1		Relationship between payment system and effect on social values including civil awareness a) and regional economics, qualitatively				
Payment system	Nature	Land- scape	Environ- ment	Civil awareness	Regional economics	
Area-related payments	++	++	+	+	+	
Result-related payments	+++	++	+	+	+	
Certificates	++	+++	++	+++	++	
Scoring system FNL b)	++	+++	++	++	+++	
Jan Duijndam c)	+++	++	+	++	++	

a) Civil awareness: Citizens become aware of the social value(s) of the countryside and get emotionally involved; b) FNL = Farming for Nature and Landscape; c) Model with a strong discernment between agricultural production and nature.
Source: Interviews with ANAs (this study).

S.2 Complementary findings

The model 'Farming for Nature and Landscape' is mainly useful for payments of individual farmers for extraordinary 'green-blue' (nature and landscape conservation) services. According to farmer Jan Duijndam, budgets available should be spent to regions with high landscape values, facilitating relatively high effects. However, in this model, pure production regions will not receive EU-budgets anymore.

S.3 Methodology

The Dutch administration wants to 'socialise' the Common Agricultural Policy of the EU (CAP) through spending a part of the single income payments to: (1) compensate farmers for conservation of socially valuable regions, and (2) pay them additionally for social and green-blue services beyond the cross compliance conditions. In this study, we focus on potential working models for a stimulating way of paying social and green-blue services. We have focused on working models of ANAs and on what we can learn from them about: 1) the way in which services in the area of nature, landscape and environment are paid for; 2) the connection of these services with regions, with concrete, potentially even measurable results of individual farms, or with a combination of both; 3) the coordination on a regional level.

In the research, we used:

- the report *Boeren voor Natuur* ('Farming for Nature'); Stortelder et al., 2005);
- reports of discussions of the Ministry of Economic Affairs, Agriculture and Innovation with a number of ANAs;
- special interviews-in-depth with ANAs for this study, and a combined workshop with ANAs and representatives of the Ministry.

1 Inleiding

1.1 Aanleiding en vraagstelling

Het ministerie van Economische Zaken, Landbouw en Innovatie (EL&I) is op zoek naar een goede manier om 'vermaatschappelijking van het gemeenschappelijk landbouwbeleid (GLB)' vorm te geven zoals in de *Houtskoolschets* van het ministerie (LNV, 2008) weergegeven. Dat houdt in dat een deel van de inkomens toeslagen voor boeren meer direct ingezet gaat worden om inspanningen van boeren met betrekking tot maatschappelijke diensten op het gebied van met name natuur, landschap en milieu te belonen of te compenseren. Dat is een verandering ten opzichte van de huidige situatie, waarin toeslagrechten uitsluitend gebaseerd zijn op historische productie in de jaren 2000-2002 en de daarbij behorende dier- en gewaspremies (Smit et al., 2006).

Voor het ontvangen van de (volledige) inkomens toeslagen is het noodzakelijk om aan de cross compliance-regels op het gebied van bijvoorbeeld bemesting en gewasbescherming te voldoen, die onder andere bedoeld zijn om het milieu te beschermen. Bij de vermaatschappelijking gaat het echter om doelen die uitgaan boven de cross compliance-regels, met name om het in stand houden van waardevolle landschappen en de invulling van bovenwettelijke eisen op het gebied van landschap, natuur en milieu (Smit et al., 2009).

Bij de opzet en invulling van een systeem voor de vermaatschappelijking doen zich allerlei vragen voor, bijvoorbeeld:

1. Welke prestaties op het gebied van natuur, landschap en milieu moeten worden beloond en in welke mate c.q. op welke waarderingsbasis (bijvoorbeeld opbrengstderiving of marktconform)?
2. Worden deze prestaties gekoppeld aan gebieden (met name als het gaat om het in stand houden van waardevolle landschappen, waarbij van alle betrokken agrariërs een inspanning wordt verwacht¹), of aan concrete, wellicht zelfs meetbare resultaten op individuele bedrijven, of een combinatie van beide?

---

¹ Dit kan ook betekenen dat de handicaps van een gebied, samenhangend met de unieke waarde van het betreffende gebied, 'met opzet' niet ongedaan worden gemaakt. Gedacht kan onder andere worden aan kleinschaligheid en diverse landschapselementen, die tot een zeker efficiency-verlies leiden ten opzichte van de landbouw zonder deze handicaps. Er is dan als het ware een inspanning nodig om de autonome ontwikkelingen richting schaalvergroting en rationalisering tegen te gaan.

3. Hoe moet de afstemming op gebiedsniveau plaatsvinden, zodat voor het gebied als geheel de gevraagde kwaliteit van natuur, landschap en milieu wordt bereikt?

Bij haar zoektocht heeft EL&I onder andere gekeken naar systemen die in het buitenland ontwikkeld en toegepast worden, en naar werkmodellen van agrarische natuurverenigingen (ANV's¹). Met 'werkmodel' wordt in deze studie bedoeld de structuur en werkwijze die worden gehanteerd, met name:

1. Welke organisatiestructuur heeft de ANV (vereniging met specifieke kenmerken)?
2. Hoeveel leden, eventueel ook burgerleden, heeft de ANV?
3. Welke oppervlakte heeft de ANV onder haar hoede?
4. Welke activiteiten voert de ANV uit?
5. Is daarbij ook sprake van collectief beheer?
6. Wat is de vergoedingsbasis voor de uitgevoerde activiteiten?

In deze studie wordt voornamelijk gekeken naar de werkmodellen van Nederlandse ANV's en de toepasbaarheid daarvan bij vermaatschappelijking van het GLB.

1.2 Doelstelling en resultaat

In dit rapport wordt ingegaan op mogelijke werkmodellen voor het beleid waarmee de koppeling tussen maatschappelijke diensten en de beloning daarvoor op een stimulerende wijze gestalte zou kunnen krijgen.

Het resultaat van deze studie is een inventarisatie, analyse en waardering van werkmodellen van ANV's ten behoeve van maatschappelijke waarden en groenblauwe diensten.

---

¹ Een agrarische natuurvereniging is een vereniging van agrariërs en soms ook burgers die zich ten doel stelt naast economische en productiedoelen ook 'maatschappelijk gewenste' doelen op het agrarische bedrijf te realiseren. Daarbij kan het onder andere gaan om natuur- en landschapsbeheer, waaronder de instandhouding en onderhoud van houtwallen, kleinschaligheid van en reliëf in percelen, waterberging, beekonderhoud en dergelijke. In een ANV stellen de leden gezamenlijk plannen en subsidieaanvragen op. Ook zet men gezamenlijk vrijwilligers in voor bijvoorbeeld het knotten van knotwilgen. De beloning hiervoor vindt meestal rechtstreeks plaats van de overheid naar de agrariërs.

1.3 Aanpak

Een belangrijk onderdeel van deze studie is de zoektocht naar beleidsinstrumenten voor vermaatschappelijking. De eerste vraag is daarom welke maatregelen we kunnen bedenken om aan deze vermaatschappelijking uitdrukking te geven. Daarvoor kunnen de denk- en werkmodellen/arrangementen die agrarische natuurverenigingen (ANV's), soms wellicht impliciet, hanteren om bepaalde doelen vast te stellen en te bereiken, inclusief de financiële kant daarvan¹, inspiratie opleveren. Daarom is een tweefasenplan uitgewerkt:

1. allereerst zijn diverse modellen van ANV's middels een deskstudie in kaart gebracht. In het bijzonder is gekeken naar het concept *Boeren voor Natuur*. Voor de deskstudie zijn ook de verslagen van ontmoetingen betrokken die EL&I met een achttal ANV's of regionale initiatieven heeft gehad². Een aantal ANV's is vervolgens benaderd voor een interview, met als criterium dat ze gezamenlijk een breed palet aan modellen zouden laten zien;
2. in een workshop zijn vertegenwoordigers van de geïnterviewde ANV's en EL&I bij elkaar gebracht om gezamenlijk antwoord te geven op door EL&I geformuleerde vragen (voor- en nadelen, voorwaarden, uitrolmogelijkheden, enzovoort, zie hoofdstuk 4). Uit de combinatie van EL&I-gesprekken, interviews en workshopuitkomsten zijn aanbevelingen voor EL&I geformuleerd.

1.4 Begrippenkader

In dit rapport worden enkele begrippen gebruikt die nadere uitleg verdienen.

Houtskoolschets

De *Houtskoolschets* is een beleidsdocument, dat de ontwikkelingsrichting van het GLB in het komende decennium schetst, zoals deze door EL&I wenselijk wordt geacht (LNV, 2008). De *Houtskoolschets* is in 2008 gepubliceerd door

---

¹ Er komt geen extra geld voor gebieden, maar er kan wel herverdeling optreden.

² EL&I voert een pilot uit met 'Waterland en dijken' onder leiding van Paul Terwan. De centrale vraag is hoe kwalitatieve en kwantitatieve gebiedsdoelen bereikt kunnen worden, mét inzet van subsidies. Daarnaast zijn bezocht: Noordelijke Friese Wouden, Proeftuin Amsterdam, Maashorstboeren, Wierden en Dijken, Winterswijk (tot op zekere hoogte vergelijkbaar met het Engelse model), de Bieslandpolder (natuurproductie staat hier centraal) en 't Wyckel (landgoed met belangentegenstellingen tussen bestuur en pachters).

minister Verburg. De *Houtskoolschets* is opgebouwd rond de volgende hoofdoelen:

1. versterking van concurrentiekracht en duurzaamheid;
2. beloning van de instandhouding van een basiskwaliteit in maatschappelijk waardevolle gebieden;
3. extra betalingen voor maatschappelijke prestaties en ondersteuning van groenblauwe diensten.

Dit onderzoek richt zijn focus vooral op de twee laatstgenoemde hoofdoelen.

Agrarische natuurverenigingen

Agrarische natuurverenigingen (ANV's) spelen een belangrijke rol in de uitvoering van het Programma Beheer. Inmiddels telt Nederland tussen 125 en 150 ANV's waarvan naar schatting 10.000 agrariërs lid zijn (Joldersma et al. (2009) en bijlage 1). Het werkgebied van de ANV's bestrijkt circa de helft van het landbouwareaal. ANV's verzorgen onder meer de (collectieve) contracten van Programma Beheer voor hun leden, stimuleren en begeleiden de leden in het sluiten van contracten, geven al dan niet verplichte cursussen agrarisch natuurbeheer en voeren controles uit over resultaten van weidevogel- en slootkantbeheer (in geval van een resultaatbeloningssysteem). Bovendien gaan veel ANV's verder dan alleen de zorg voor natuurontwikkeling. Zij geven bijvoorbeeld voorlichting, verzorgen educatiemateriaal, coördineren zorglandbouw of zetten zich in voor duurzame landbouwproductie.

De ANV's kunnen voor deze activiteiten financiële ondersteuning krijgen via de Regeling Ondersteuning Samenwerkingsverbanden (SAN-ROS). De ANV's worden ondersteund door regionale koepels van Natuurlijk Platteland Nederland (NPN).

Een overzicht van de meeste ANV's en hun activiteiten is opgenomen in bijlage 1.

Maatschappelijk waardevolle gebieden

Volgens de *Houtskoolschets* zijn maatschappelijk waardevolle gebieden die gebieden:

1. die meer dan gemiddeld van maatschappelijk belang zijn voor het zeker stellen van de waarden natuur, landschap en de daarvoor benodigde milieukwaliteit;

2. waar tegelijkertijd de landbouw substantieel bijdraagt aan de huidige gebiedskwaliteit of moet bijdragen aan herstel van deze kwaliteit. De landbouwactiviteit is de belangrijkste drager van het zichtbare landschap en/of biedt ruimte voor beschermingswaardige flora en fauna;
3. die een zekere robuuste omvang hebben omdat een te grote versnippering tot onevenredige uitvoeringslasten leidt en het gewenste maatschappelijk effect moeilijker is te waarborgen.

Groenblauwe diensten

De *Houtskoolschets* noemt een breed scala aan maatschappelijke diensten, die door middel van beloning of compensatie van gemaakte kosten gestimuleerd kunnen worden:

- verbetering van de milieukwaliteit (zoals mineralenbeheer, vermindering van de ammoniakemissie, fosfaatverwijdering uit landbouwgrond);
- verdrogingbestrijding;
- duurzaam bodembeheer (zoals bodemstructuur, organischestofgehalte, bestrijden en voorkomen van erosie, vruchtwisseling);
- agrobiodiversiteit;
- biologische landbouw en agrarisch natuurbeheer (zoals weidevogelbescherming of akkerrandenbeheer in combinatie met teelt- en mestvrije zones);
- de aanleg en onderhoud van landschapselementen en ander cultuurhistorisch erfgoed.

Ook nieuwe uitdagingen zoals in de health check door de Commissie naar voren gebracht zijn echter relevant. Het betreft bijvoorbeeld:

- maatregelen op het gebied van bio-energie;
- waterbeheer (zoals waterberging bij hoogwater, waterconservering, waterlevering, helofytenfilters die via planten- of bodembehandeling water zuiveren);
- biodiversiteit (zoals genetische bronnen, maatregelen in het kader van de leefgebiedenbenadering);
- klimaat (zoals energiebesparing/-levering, vermindering emissie broeikasgassen, CO₂-vastlegging).

1.5 Leeswijzer

Hoofdstuk 2 bevat de bevindingen van een klein literatuuronderzoek op basis van de visie *Boeren voor Natuur* en een achttal niet-gepubliceerde verslagen van gesprekken die EL&I-medewerkers hebben gevoerd met ANV's en regionale initiatieven. In hoofdstuk 3 wordt verslag gedaan van verschillende werkmodellen in de praktijk aan de hand van interviews die in het kader van dit onderzoek zijn gehouden. Hoofdstuk 4 bediscussieert de resultaten op basis van een workshop met vertegenwoordigers van ANV's. Het hoofdstuk mondt uit in aanbevelingen die uit deze workshop zijn gedestilleerd.

2 Literatuur

2.1 Inleiding

De eerste inzichten voor een mogelijk werkmodel voor vermaatschappelijking van het GLB is verkregen door bestudering van twee relevante bronnen. Daarbij is aangehaakt bij de visie *Boeren voor Natuur*, waarin in feite een aantal leerpunten voor de opzet van een ANV en voor beloning van groenblauwe diensten bij elkaar komen (paragraaf 2.2). De cruciale vraag is of deze elementen aansluiten bij de *Houtskoolschets* (LNV, 2008; paragraaf 2.3). Genoemde elementen komen ook terug in de verslagen van EL&I-bezoeken aan ANV's (niet gepubliceerd, paragraaf 2.4). Hoofdstuk 2 eindigt met een synthese van de bevindingen (paragraaf 2.5).

2.2 Boeren voor Natuur

Hieronder volgt een citaat uit een rapport over 'Boeren en natuur' (Stortelder et al., 2005):

'Boeren voor Natuur is een visie op het landelijk gebied met een veel grotere rol voor de boer in het beheer van natuur en landschap dan nu het geval is. Van wezenlijk belang is dat hij er een inkomen mee kan verdienen en dat er lange termijnafspraken worden gemaakt, ten minste voor 30 jaar. Dat is gunstig voor de ontwikkeling van hoge natuurkwaliteiten, immers dat kost veel tijd. En het biedt de boer voldoende zekerheid om te investeren in de aan natuur en landschap aangepaste bedrijfsvoering. Hij maakt afspraken over de inrichting van zijn bedrijf en het beheer. Deze worden vastgelegd in een erfdienstbaarheidscontract. Binnen duidelijke beperkingen blijft hij zelf beslissen over zijn bedrijfsopzet. Voor de groenblauwe diensten die hij levert, wordt hij betaald vanuit een gebiedsfonds. Aan dit fonds wordt bijgedragen door overheden en private partijen die deze diensten gerealiseerd willen zien. De betaling vanuit het fonds is zodanig dat de inkomsten voor groenblauwe diensten concurreren met de opbrengsten van landbouwproductie van optimale landbouwgrond. Het gebiedsfonds, dat wordt beheerd door een regionale stichting, bestaat uit twee delen: een beheersfonds voor

de jaarlijkse betalingen en een revolverend fonds voor laagrentende leningen. Dit laatste fonds is bedoeld voor investeringen, bijvoorbeeld voor een nieuwe potstal voor een natuurgericht bedrijf. Het Nationaal Groenfonds draagt zorg voor de opzet van het gebiedsfonds.

In de visie *Boeren voor Natuur* worden voor de toekomst drie typen agrarische bedrijven onderscheiden:

- de grootschalige boer produceert voor de 'wereldmarkt' en levert verder geen andere maatschappelijke diensten. Hij krijgt geen uitkering uit het regionale fonds;
- de landschapsgerichte boer reserveert tot maximaal 10% van zijn grond voor landschapselementen. Hiervoor kan hij die grond aanwijzen die weinig of zelfs negatief bijdraagt aan zijn landbouwkundig inkomen. Voorbeelden zijn schaduwranden langs bossen en moeilijk bewerkbare hoeken van percelen. De boer zorgt ervoor dat de afgesproken landschapselementen in stand blijven. Deze aanpak leidt tot het herstel en de versterking van de zogenaamde groenblauwe dooradering van het landschap. Zijn bedrijfsvoering komt verder overeen met de gangbare landbouw. Voor de grond die hij voor de groenblauwe diensten ter beschikking stelt, wordt een bedrag in het gebiedsfonds gestort. De hoogte van dit bedrag komt overeen met de waardedaling van de landbouwgrond. Vanuit het gebiedsfonds wordt jaarlijks een betaling aan de boer verricht;
- op het natuurgerichte bedrijf wordt geen mest, krachtvoer en ruwvoer van buiten het bedrijf meer aangevoerd. Ook worden er geen bestrijdingsmiddelen gebruikt. De bedrijfsvoering is gesloten. Verder wordt de waterhuishouding hersteld; de grondwaterstanden worden verhoogd. Binnen deze randvoorwaarden gaat de boer minder voedsel produceren en meer natuur. Het extensieve beheer van de gronden levert de boer jaarlijks een zodanig bedrag op dat hij per hectare evenveel overhoudt als wanneer hij intensief zou boeren. Daarnaast ontvangt hij, net als de landschapsgerichte boer, een vergoeding voor de niet-landbouwkundig beheerde landschapselementen.

De bedragen die de boeren ontvangen voor de natuur- en landschapsgerichte bedrijfsvoering, komen overeen met de inkomstendering. Deze kunnen per regio verschillen.

De Natuurgebiedsplannen van de overheden zijn richtinggevend voor de natuur- en landschapskwaliteiten die ontwikkeld gaan worden. De wensen

en inzichten van de boeren in het gebied zijn medebepalend voor de inrichting van hun bedrijf en voor de bedrijfsvoering. De overeenkomsten worden notarieel vastgelegd in de vorm van erfdienstbaarheden. Binnen het natuurgerichte bedrijf worden afspraken gemaakt voor de volledige bedrijfsoppervlakte. Voor het landschapsgerichte bedrijf gelden de afspraken over inrichting en beheer alleen voor de landschapselementen.'

Samengevat zijn de kernbegrippen in deze visie:

- meer natuur- en landschapsbeheer door boeren, eventueel in combinatie met herstel van de waterhuishouding;
- lange termijnafspraken, ten minste voor 30 jaar;
- afspraken over de inrichting van het deelnemende bedrijf en het beheer, vastgelegd in een erfdienstbaarheidscontract;
- concurrerende betaling van de groenblauwe diensten die de boer levert, vanuit een gebiedsfonds, met daarin een fonds voor investeringen in de aangepaste bedrijfsvoering;
- bijdragen aan het gebiedsfonds door overheden en private partijen die deze diensten gerealiseerd willen zien.

Gezien de beperkingen op het natuurgerichte bedrijf levert deze bedrijfsvorm ook een bijdrage aan milieuverbetering. Met andere woorden, het concept *Boeren voor Natuur* kan een bijdrage leveren aan de maatschappelijke waarden landschap, natuur en milieu. Het gebiedsfonds zou voor een deel gevuld kunnen worden met inkomenstoelagen, die daarmee een bijdrage leveren aan de invulling van de voorwaarde van concurrerende betaling voor de groenblauwe diensten.

2.3 Aansluiting van *Boeren voor Natuur* op de *Houtskoolschets*

De *Houtskoolschets* spreekt over twee soorten maatschappelijke diensten:

1. het actief zekerstellen van een basiskwaliteit in maatschappelijk waardevolle gebieden en/of
2. actieve prestaties die uitstijgen boven die welke van iedere ondernemer wordt verlangd ('bovenwettelijk'), onder andere op het gebied van diergezondheid en dierenwelzijn en ondersteuning van groene en blauwe diensten.

Het concept *Boeren voor Natuur* sluit vooral aan bij de tweede groep diensten, namelijk wanneer boeren over de drempel getrokken moeten worden met een systeem van 'marktgerichte beloningen' (een term uit de HKS), dat voor langere tijd zekerheid biedt. De invulling met bedrijfsgerichte afspraken voldoet aan de eis van 'zichtbare en afrekenbare maatschappelijke prestaties' uit de HKS. Ook co-financiering van het nieuwe GLB door nationale en regionale overheden zoals verwoord in de HKS vindt in de gepresenteerde visie een plek middels het regiofonds.

Bij de eerste soort diensten ('basiskwaliteit') is mogelijk minder ruimte voor bedrijfsgerichte afspraken, omdat er minimumeisen gesteld zullen worden waaraan voldaan moet worden voor alle bedrijven in de betreffende waardevolle gebieden. Echter, het concept van langjarige afspraken hierover in combinatie met marktgerichte beloningen en mogelijkheden om te investeren om de bedrijfsvoering aan te laten sluiten bij de te nemen maatregelen zou ook hier interessant kunnen zijn en het draagvlak bij boeren kunnen vergroten.

Een vraag is wel of in het 'vermaatschappelijkte GLB-systeem' ook ruimte is voor invulling van bovenwettelijke eisen op het gebied van natuur, landschap en milieu buiten de maatschappelijk waardevolle gebieden. Marktconforme beloningen mét investeringsmogelijkheden zouden in alle regio's een stimulans kunnen zijn voor groenblauwe diensten en dus in principe overal in het land een verbetering van genoemde maatschappelijke waarden kunnen bewerkstelligen. Dat kan echter alleen onder de volgende voorwaarden:

1. de activiteiten sluiten aan bij regionale karakteristieken voor natuur en landschap (om te vermijden dat overal in het land dezelfde acties genomen worden en unieke verschillen tussen gebieden worden genivelleerd);
2. de voorwaarden zijn ook voor de gebieden buiten de maatschappelijk waardevolle gebieden aantrekkelijk genoeg voor boeren om te participeren.

Zowel bij het handhaven van een basiskwaliteit als bij het invullen van bovenwettelijke eisen zal een zekere mate van coördinatie tussen percelen en bedrijven nodig zijn om eenheid in het landschap te handhaven of aan te brengen of om bijvoorbeeld weidevogelbeheer te optimaliseren (bijvoorbeeld door een systeem van mozaïekbeheer, waarbij opvolging in maaitijden jonge vogels continu voorziet van kort gras; Balk-Theuws en Smit, 2004). Wellicht is bij die coördinatie de inzet van ANV's nodig. Deze vorm van zelfsturing kan naast regulering maatwerk bevorderen. Samen kunnen de boeren in een ANV een adviseur inhuren. Voorwaarde is wel dat er financiële middelen zijn om deze te betalen. In het verleden was hiervoor een zogenaamde ROS-vergoeding (Regeling Orga-

nisatiekosten Samenwerking) beschikbaar. Mogelijk is ook de Regeling Praktijknetwerken hiervoor in te zetten.

2.4 EL&I-gesprekken met ANV's en regionale initiatieven

In de tweede helft van 2009 heeft EL&I gesprekken gevoerd met zeven ANV's en regionale initiatieven. In die gesprekken werden de volgende punten aangegeven (citaten):

- Er is behoefte aan flexibiliteit in het beheer van landschapselementen in de agrarische bedrijfsvoering op gebiedsniveau. Leg niet alles vast. Dit is nodig om medewerking te krijgen.
- Geen landschapsherstel maar landschapsontwikkeling. [Red.: Ofwel: Men wil niet in een statische situatie belanden, een soort 'museumtoestand', maar ook in waardevolle gebieden dynamiek toestaan, zij het gereguleerd.]
- Het gebied niet dichttimmeren met bestemmingsplannen maar maatwerk leveren (flexibiliteit).
- De deelname van boeren uit het gebied is beperkt. Dit komt door de mentaliteit ('Agrarisch Natuurbeheer is niet macho') en de lage (financiële) vergoedingen waardoor continuïteit moeilijk kan worden gegarandeerd.
- Optie/idee voor vermaatschappelijk GLB: Gelaagde vergoeding met een 'blijfpremie' voor alle boeren (ook die niet meedoen) + vergoeding voor bepaalde typen vogelweidebeheer/landschapsbeheer <2 ha/landschapsbeheer >2 ha.
- We willen graag opereren op gebiedsniveau (in plaats van op bedrijfsniveau) met bijvoorbeeld kringloopbenadering, maar we stuiten op het probleem dat er nog geen gebiedsgerichte betalingen zijn.
- Er zou meer moeten worden afgerekend op behaald resultaat. Ofwel: Wat heeft EL&I nodig om niet het gevoel te hebben dat controle door de vingers glipt?
- Voor het borgen van het proces in de toekomst zou het gebied graag een prestatieovereenkomst met de rijksoverheid willen sluiten.
- Groene agrarisch-recreatieve gebieden in de stadsrand (bufferzones) zijn maatschappelijk even waardevol als bijvoorbeeld nationale landschappen en Natura 2000-gebieden (stadse maatschappelijke waarden).
- Het gebied moet dan duidelijk maken wat de gemeenschap ervoor terug krijgt.

- De beloning voor groenblauwe diensten is onvoldoende hoog. Voor zover de hoogte van de beloning beperkt is als gevolg van de Brusselse staatssteunregels, moeten deze regels op de schop! Beloning voor waterberging of educatie moet immers niet gezien worden als onderwerp van staatssteun; educatie en waterberging zijn gewoon producten waarvoor betaald wordt.
- Vanuit toekomstscenario's zijn vier mogelijke oplossingsrichtingen geformuleerd die tot projectvoorstellen voor de verder ontwikkeling van een concurrerende veehouderij hebben geleid. Dit betreft:
  1. ondernemen in het landschap;
  2. grondmobiliteit vergroten;
  3. agrarische bedrijfskavel en inpassing in landschap;
  4. landschapspremie en duurzaam financieren natuur- en landschapsbeheer.
- De GLB-gelden zouden met name bij de actieve ondernemers in het gebied terecht moeten komen, hetzij als bedrijfstoelagen hetzij als investerings-/innovatiegelden. In ieder geval moeten ze niet naar de verkeerde doelgroep bijvoorbeeld paardenhouders gaan.
- Als het inkomen van agrariërs onder druk komt (lage melkprices) neemt de weerstand van werk/maatregelen die niet bijdragen aan het inkomen toe.
- Lage deelname aan SAN wordt veroorzaakt doordat het niets oplevert. De vergoedingen zijn te laag en het levert veel beperkingen op waardoor het veel kost.
- Voor groenblauwe diensten worden reële kosten betaald. De beperkte deelname wordt veroorzaakt door het feit dat de ondernemers bang zijn voor vastlegging van de geleverde diensten via bestemmingsplanwijziging.
- Optie/idee vanuit het gebied voor vermaatschappelijking GLB: Continuïteit van agrarisch natuurbeheer borgen door erfpachtconstructie: Geen natuur maar agrarisch natuurbeheer, contractueel vastgelegd, in erfpacht.
- De termijn van zes jaar voor Agrarisch Natuurbeheer moet worden omgezet in altijddurend beheer, bijvoorbeeld door middel van een soort erfpachtcontract. Dat zorgt voor continuïteit.
- SNL-vergoeding moet behoorlijk onderhoud mogelijk maken en moet marktconform zijn. De rentabiliteit van deze activiteiten moet vergelijkbaar zijn met akkerbouw/veehouderij
- N.B. Vergoeding voor behoud basiskwaliteit landschap hoeft niet zozeer in de vorm van betalingen aan boeren (toeslagrechten) maar kan ook in vorm van financiering van projecten zoals waar de ANV aan werkt. (Is dus iets anders dan het idee van de ha-premie voor elke boer.)

- In ecologisch waardevolle gebieden moet per bedrijf een landschap/natuur/milieuplan opgesteld en uitgevoerd worden waar een betaling tegenover staat. De overheid stelt scherpe randvoorwaarden voor deze plannen. De verantwoordelijkheid voor het opstellen van en het toezicht houden op deze plannen kunnen bij de agrarische natuurverenigingen worden belegd.

Al deze opmerkingen wijzen in de richting van een concept zoals *Boeren voor Natuur*. Drie van de vijf hierboven genoemde onderdelen van dat concept komen in de opmerkingen van ANV's bijna letterlijk terug:

- langetermijnafspraken, ten minste voor 30 jaar;
- afspraken over de inrichting van het deelnemende bedrijf en het beheer, vastgelegd in een erfdienstbaarheidscontract;
- concurrerende betaling van de groenblauwe diensten die de boer levert, vanuit een gebiedsfonds, met daarin een fonds voor investeringen in de aangepaste bedrijfsvoering;

Over het GLB is bovendien nog het idee geopperd om een gelaagde vergoeding met een 'blijfpremie' voor alle boeren (ook die niet meedoen aan groenblauwe diensten) te geven plus een vergoeding voor bepaalde typen vogelweidebeheer/landschapsbeheer.

In de verslagen wordt een aantal keren gemeld dat boeren niet altijd enthousiast zijn over de mogelijkheid landschaps- en natuurbeheer uit te voeren. Men vindt de beloningen vaak te laag, het beleid te wispelturig om op te investeren en het imago van dergelijke activiteiten niet 'stoer' genoeg. Dat betekent dat een zorgvuldige vormgeving van het vermaatschappelijkte GLB en een goede communicatie en beeldvorming hierover cruciaal zijn om voldoende boeren (zowel in de maatschappelijk waardevolle gebieden als daarbuiten) over de streep te trekken om met overtuiging te werken aan de basiskwaliteit van landschappen en aan bovenwettelijke maatregelen.

2.5 Synthese

De eerste indruk uit de visie *Boeren voor Natuur* is dat het belangrijke bruikbare ingrediënten bevat voor het nieuwe, vermaatschappelijkte GLB. Wel blijven er vragen over:

- de mate waarin coördinatie van activiteiten in gebieden gereguleerd kan/moet/zal worden en of (bestaande of nieuw op te zetten) ANV's daarin een rol zouden moeten spelen;
- het budget dat al dan niet vrijkomt voor gebieden buiten de maatschappelijk waardevolle gebieden, zodat ook daar bovenwettelijke maatregelen op het gebied van natuur, landschap en milieu genomen kunnen worden;
- de aard van de basiskwaliteit van landschappen, met name of die dynamisch is of statisch (ontwikkeland versus museumlandschap).

3 Analyse op basis van praktijkervaringen

3.1 Inleiding

In het kader van dit project is een aantal interviews gehouden met partijen die ervaringen hebben met bijzondere beloningssystemen en/of met beheersvergoedingen die niet via de SAN/SNL worden gegeven en/of andere interessante elementen in zich dragen die van nut kunnen zijn bij de verwezenlijking van vermaatschappelijking van het GLB. Deze partijen zijn veelal Agrarische Natuurverenigingen, maar er zijn ook andere streekinitiatieven en inzichten meegenomen.

3.2 Doelstellingen

De interviews zijn gehouden met als doelstellingen:

- ideeën opdoen met betrekking tot verschillende systemen;
- antwoord krijgen op de vraag waarom men voor een afwijkend systeem heeft gekozen;
- een beeld krijgen van het functioneren van de onderzochte systemen in de praktijk;
- zicht krijgen op kritische succesfactoren en belemmeringen bij de opstart en de uitvoering van deze ANV's;
- zicht krijgen op de 'uitrolbaarheid' van het systeem.

3.3 Methode

Vertegenwoordigers van de genoemde ANV's zijn geïnterviewd aan de hand van een vragenlijst. In bijlage 2 is de gehanteerde vragenlijst opgenomen. De vragen zijn in grote lijnen te categoriseren in:

- ontstaansgeschiedenis;
- omvang (leden, oppervlakte);
- organisatieaspecten;
- scala aangeboden diensten;
- doelstellingen, functioneren en monitoring;

- succesfactoren en hindernissen;
- financiering;
- mogelijkheden tot implementatie in GLB;
- wat verder ter tafel kwam.

3.4 Respondenten

In overleg met EL&I zijn de volgende ANV's en overige projecten bezocht:

- Agrarische Natuurvereniging Oost-Groningen (ANOG);
- Natuur- en milieucoöperatie Rivierduingebied,
- ANV Bosk en Greide;
- Coöperatie het Groene Woud;
- ANV Den Hâneker;
- ANV Vechtvallei;
- Boeren met Landschap en Natuur;
- De heer Jan Duijndam.

In tabel 3.1 is schematisch weergegeven welke maatschappelijke diensten de bezochte ANV's verrichten.

Tabel 3.1		Overzicht van de geïnterviewde ANV's en hun maatschappelijke dienstenpakket					
Naam	Belonings-principe	Natuur	Landschap	Educatie voorlichting	Recreatie	Zorg	Milieu
ANOG	Hectarevergoedingen	+++	+	+	+		
Rivierduin	Resultaatbeloning	+++	+	++	+		++
Bosk en Greide	Hectarevergoeding	+++	++	+	+		+
Groene Woud	Certificering	++	+++	+++	++		+
Den Haneker	Resultaatbeloning	+++	+	++	++	++	
Vechtvallei	Resultaatbeloning	+++	+	++	++		++
Landschap and Natuur	Puntensysteem	+++	+++	++	+++		+
Visie Duijndam	Hectarevergoeding	+++	+++				

3.5 Toetsingskader

De verschillende beloningsprincipes zijn beoordeeld op grond van verschillende criteria, waarbij de praktijkervaringen in de ANV's leidend zijn geweest. De beoordelingscriteria zijn:

- *draagvlak* bij boeren en burgers;
- *doelmatigheid*
In hoeverre kan het systeem bijdragen aan het doel, namelijk vermaatschappelijking van het GLB?
- *inzetbaarheid*
In hoeverre kan het systeem ingezet worden voor de verschillende thema's binnen het begrip vermaatschappelijking? En in hoeverre kan het systeem worden toegepast over geheel Nederland?
- *kostenefficiëntie*
Hoe hoog zijn de kosten voor uitvoering en controles, hoe is de fraudebestendigheid? Hoe verhouden deze kosten zich tot de doelmatigheid en de inzetbaarheid van het systeem?

Op grond van deze indicatoren zijn in een syntheseparagraaf de conclusies geformuleerd. Eerst worden de projecten kort beschreven.

3.6 Korte beschrijving van de projecten

3.6.1 Agrarische Natuurvereniging Oost-Groningen (ANOG)

De ANOG is een grote agrarische natuurvereniging die grotendeels op bouwland is georiënteerd. Het overgrote deel van de werkzaamheden is het coördineren van de SAN/SNL-gelden, maar daarnaast werkt men mee aan een aantal interessante projecten. Het meest in het oog springend is het project Reiderwolde, waarbij de omzetting van cultuurgrond naar natuur en het verdere beheer daarvan aan boeren is overgedragen. Het project is onderdeel van de ontwikkeling van de Blauwe Stad. Naast natuurontwikkeling is in het project ook de aanleg van wandelpaden, een natuurbegraafplaats, een uitkijktoren en een amfitheater begrepen. Andere projecten zijn een libellenproject, project Veldleeuwerik, project Natuurbraak en wintervoedsel, Actief randenbeheer, diversificatie en cursussen.

De visie van de vereniging is dat de leden een keuze kunnen maken uit een zo breed mogelijk aanbod aan beheersactiviteiten. Dit strookt moeilijk met de zienswijze van de provincie en LTO-Noord, die ervan uitgaan dat agrarisch natuurbeheer vooral in de EHS-gebieden moet plaatsvinden.

Op dit moment zijn vrijwel alleen boeren lid van de vereniging.

3.6.2 Natuur- en milieucoöperatie Rivierduingebied

Dit is een kleine coöperatie met als werkgebied het noordoostelijk deel van Oostelijk Flevoland. Alle melkveehouders in het werkgebied (20 personen) en een vijftal akkerbouwers zijn bij de coöperatie aangesloten. Daarnaast telt de coöperatie ongeveer 20 burgerleden, die ook een bestuursplaats hebben.

Hun doelen zijn:

- behoud van toekomstperspectief voor de agrarische bedrijven;
- duurzame landbouw;
- aantrekkelijk, natuurlijk en ook voor burgers goed toegankelijk landschap;
- participatie in de samenleving.

Om dit te bereiken vindt binnen de coöperatie een groot aantal verschillende maatschappelijke diensten plaats: Natuurontwikkeling en -behoud, archeologie, kleinschalige ontsluiting door aanleg van een voetpad, energieopwekking (zonnecellen en biogasproductie), educatie en voorlichting.

3.6.3 ANV Bosk en Greide

De ANV is ontstaan vanuit de actiegroep Initiatief Verontruste Gaasterlanders (IVG). Deze actiegroep is opgericht naar aanleiding van een conflict over de invulling van natuur langs de IJsselmeerkust. De overheid had in de ogen van de Gaasterlanders het gebied overvallen met een natuurclaim, waarbij 11 bedrijven (550 ha) geheel aan de landbouw zouden worden onttrokken. Bovendien waren de betrokken bedrijven niet vantevoren op de hoogte gebracht, maar zagen ze pas tijdens een openbare informatieavond dat hun bedrijf 'geel' was ingekleurd.

Vanuit deze conflictsituatie is het experiment Gaasterland ontstaan, waarbij het gebied op vrijwillige basis in een tijdspad tot 2015 de kans krijgt om voldoende grond een natuurfunctie te geven. Om deze hoeveelheid grond te meten is een puntensysteem ontwikkeld, waarin niet alleen onttrekking van landbouwgrond ten behoeve van natuur is opgenomen, maar ook agrarisch natuurbeheer.

Bovendien zijn verschillende vormen van natuur- en landschapsbeheer gecategoriseerd.

De ANV heeft een groot draagvlak onder burgers. Ongeveer de helft van de 115 leden is burger. Daarnaast zijn er ongeveer evenveel donateurs. De ANV streeft naar harmonie tussen de verschillende functies van het Gaasterlandse landschap: wonen, landbouw, natuur en recreatie. De maatschappelijke diensten zijn hiermee in overeenstemming: Uitvoering, advisering en coördinatie van de SAN- en SN-pakketten, weidevogelproject (tellen, eierzoekbordjes), organisatie boomplantdag, excursies, heideproject Ruigahuizen, meewerken aan oude voetpaden in Gaasterland, burgers betrekken bij doelstelling ANV, milieu en verbeteren/verfijnen ondernemerschap.

3.6.4 Coöperatie het Groene Woud

De coöperatie heeft als werkgebied de regio Het Groene Woud, begrensd tussen de steden Eindhoven, 's Hertogenbosch en Tilburg. Over deze regio ligt veel beleid: Een groot deel van het gebied is 'Nationaal Landschap' en het is door EL&I aangewezen als 'Proeftuin', waarin ruimte is voor experimenten voor landschapsbeleid. Daarnaast heeft het de status van Regionale Natuur- en Landschapseenheid (RNLE) en Robuuste Ecologische Verbindingszone (REVZ).

Deze coöperatie wil een partner zijn voor bedrijven die zich verbonden voelen met Nationaal Landschap Het Groene Woud. De aangesloten bedrijven profiteren van de marketing-, promotie en sales-inspanningen van de coöperatie. Het Groene Woud staat voor kwaliteit, is streekgebonden, draagt bij aan de versterking en instandhouding van omgevingswaarden en stimuleert de regionale economie.

De visie waaruit men werkt gaat uit van:

- landschappelijke waardering;
- vitale regionale economie;
- behoud en borging van natuurwaarden;
- stimulering van gemeenschapszin en burgerverantwoordelijkheid;
- actief uitdragen van de gebiedsidentiteit.

Een belangrijk middel om dit te bereiken heeft men gevonden in gebiedscertificering. Hierbij wordt dus niet het product gecertificeerd, maar de bedrijven die bij de coöperatie zijn aangesloten. Uiteraard kunnen de producten wel gelabeld worden als zijnde afkomstig van een gecertificeerd bedrijf.

In de certificaten zijn punten opgenomen voor:

- cultuurhistorische waarde van gebouwen, streekeigen erfinrichting, andere cultuurhistorische elementen, verbouw c.q. houden van traditionele gewassen en/of veerassen;
- ondersteuning maatschappelijke organisaties via financiële bijdragen, vrijwilligerswerk, bieden van voorzieningen, dagopvang zorgvragers, stageplaatsen en uitdragen van dit thema aan het publiek;
- natuur en landschap: natuur op een deel van het bedrijf, behoud en beheer van natuur, stimuleren van planten en dieren, streekeigen beplantingen, biotopenrijkdom, bemestings- en onkruidbestrijdingsvrije zones langs sloten, kleinschalige verkaveling, lid van/samenwerking met/advisering door natuurverenigingen, uitdragen van dit thema aan het publiek;
- versterken regionale economie door gebruik van regionale grondstoffen, gebruik van regionale diensten, regionale klantenkring, regionale werknemers, regionale samenwerking en uitdragen van dit thema aan het publiek;
- gastvrijheid en klanttevredenheid via organiseren open dagen, percentage terugkerende gasten monitoren, bieden van recreatiemogelijkheden, wijze van vermarkten, procedurele bewaking klanttevredenheid, uitdragen van dit thema aan het publiek.

De scope van de coöperatie is breder dan alleen de landbouw. Er zijn ongeveer 50 bedrijven aangesloten, waarvan ongeveer de helft landbouwbedrijven en voor de rest vooral recreatiebedrijven en regionale ambachtsbedrijven.

3.6.5 ANV Den Hâneker

De Stichting is 15 jaar geleden opgericht door de melkveehouders uit de Alblasserwaard en Vijfheerenlanden met als doel te werken aan de relatie boer en omgeving. Directe aanleiding was een plan van de provincie, waarbij het gebied van bovenaf werd geconfronteerd met een onttrekking van 1.000 ha landbouwgrond ten behoeve van natuur en 1.500 ha als beheersgrond. Door de boeren en een twintigtal maatschappelijke organisaties werd als antwoord op dit plan een alternatief streekplan ontwikkeld, waarbij de doelen op veel meer vrijwillige basis zouden kunnen worden bereikt.

Dit alternatieve plan werd vormgegeven in een convenant, dat mede zou worden uitgevoerd door de ANV Den Hâneker. Het sterke punt van Den Hâneker is dat de burger van meet af aan sterk bij de plannen is betrokken. Daardoor is het draagvlak groot. Van de 1.000 leden van de ANV is 70% burger.

De ANV heeft vijf poten:

1. agrarisch natuurbeheer;
2. landbouw en zorg;
3. educatie;
4. plattelandstoerisme;
5. streekproducten.

3.6.6 ANV Vechtvallei

De ANV is 11 jaar geleden opgericht en heeft zich steeds breder ontwikkeld vanuit het oorspronkelijke weidevogelbeheer. De doelen van de ANV zijn:

1. bijdragen aan de instandhouding en de ontwikkeling van natuur en landschap in de noordelijke Vechtstreek;
2. streven naar minimaal het behoud van de aanwezige natuurwaarden, zoals het aantal weidevogels, de diversiteit van de flora, enzovoort.
3. belonen van agrarische ondernemers voor het opnemen van agrarisch natuurbeheer in hun bedrijfsvoering.

De ANV richt zich met name ook op het contact met burgers, die ook tot de vereniging toe kunnen treden. Op dit moment is ongeveer 25% van de leden burger.

De ANV tracht haar doelen te bereiken via de volgende maatschappelijke diensten:

- ontwikkeling/behoud van agrarische natuur (core business);
- landschapselementen, zoals regiokarakteristieke hekken, erfbeplanting, hooibergen en een dassenburcht (wordt verhoudingsgewijs weinig aan gedaan);
- landschapsbehoud, waaronder stimulering van 'koeien in de wei' en proberen doorsnijding van het gebied door wegen of 'groenstrook' te voorkomen;
- karakteristiek bouwen is wel een doelstelling van de vereniging, maar geldelijke middelen ontbreken;
- kleinschalige ontsluiting door aanleg van twee fietspaden;
- energieopwekking wordt met ingang van 2010 opgepakt;
- faciliteren van een 'energiescan';
- educatie door voorlichting aan plaatselijke scholen, maar ook via een project met scholen uit Amsterdam. Voor dit laatste zijn 20 boeren in training;
- voorlichting via het organiseren van open dagen en het onderhouden van een website;

- het promoten van de streek via het aanbieden van een arrangement;
- plannen voor het ontwikkelen van een streekfolder ter promotie van het gebied wellicht samen met een streekfonds of streekrekening.

Via afroaming van de beheersvergoedingen wordt er aan resultaatbeloning gedaan.

3.6.7 Boeren met Landschap en Natuur

Het project is opgericht door WCL (Waardevol Cultuur Landschap) te Winterswijk en werkt samen met 19 boeren en landgoedeigenaren. Samen met LTO-Noord, PRI en Alterra is een beloningssysteem ontwikkeld voor groene diensten in dit gebied. Het beloningssysteem richt zich op diensten die niet vanuit bestaande regelingen kunnen worden vergoed. De basis is een puntensysteem, waarbij aan iedere activiteit een bepaald aantal punten wordt toegekend. Vermenigvuldiging van het aantal punten op bedrijfsniveau en een uit te keren bedrag per punt levert de totale vergoeding op.

De stichting stelt zich ten doel een bijdrage te leveren aan te formuleren en uit te voeren beleid voor behoud, herstel en ontwikkeling van het buitengebied van Winterswijk. Daarbij wordt uitgegaan van een integrale benadering van vijf thema's:

1. leefbaarheid;
2. land- en tuinbouw;
3. natuur- en landschapsbeheer;
4. cultuurhistorie;
5. recreatie en toerisme.

Het project draagt bij aan de volgende maatschappelijke diensten:

- *land- en tuinbouw*
  - verbreding;
  - kennis;
  - verantwoord gebruik mest en mineralen;
- *natuur- en landschapsbeheer*
  - herstel/herkenbaarheid van kleinschalig landschap;
  - ecologisch herstel van vochtige en natte graslanden;
  - biotoopverbetering;
  - terugdringing van nutriëntegebruik en gewasbescherming;
  - invoering van inkomen uit natuur via gekleurde diensten.

recreatie en toerisme

- ontsluiting cultuurhistorische waarden en landgoederen;
- imagoverbetering;
- *cultuurhistorie*
  - duurzaamheid en kwaliteit van de cultuurhistorie.

3.6.8 Visie van Jan Duijndam

Ten slotte is een gesprek gevoerd met Jan Duijndam, plattelandsondernemer te Delfgauw. Zijn visie is een interessante en nuttige bijdrage aan de discussie. Hieronder is een integrale weergave van zijn betoog weergegeven.

Jan Duijndam maakt onderscheid tussen boeren en plattelandsondernemers. In de praktijk hebben veel boeren de gedachte dat ze een stukje natuur er wel even bij doen, al dan niet gestimuleerd door een vergoeding. Hierdoor valt de kwaliteit van het beheer tegen. Als voorbeeld noemt Jan de gevolgen van resultaatbeloning: de insteek van de boer is daarbij niet een zodanige biotoop te creëren dat een bepaald plantenbestand zich daar thuis voelt, maar er wordt in zijn ogen 'getuinierd'. Om een beloning te krijgen worden planten in het strookje naast de sloot geplant in plaats van dat het er spontaan zou komen.

Jan stelt voor om een echte, resolute keuze te maken en de beschikbare grond in Nederland in drie categorieën te verdelen:

1. *natuurlijke gebieden (globaal de EHS)*

In deze regio staat natuurproductie voorop. De ondernemers in dit gebied zijn producerende beheerders in plaats van boeren. Voedselproductie staat in deze regio in dienst van de natuur. De opbrengst van de landbouwproductie ziet hij als nevenopbrengsten, waarmee de (hoge) beheerskosten voor een deel vergoed kunnen worden. Het resultaat is een mooi stuk natuur, mogelijk gemaakt vanuit de GLB-gelden, aangevuld met inkomsten uit extensieve landbouwproductie. Jan stelt dat landbouwproductie in deze gebieden niet alleen nodig is vanwege het financiële aspect, maar ook om de dynamiek in het gebied te behouden. Het gebied is bij uitstek geschikt om het cradle-to-cradle principe toe te passen, waardoor landbouw en natuur elkaar versterken in plaats van elkaar in de weg te zitten;

2. *productiegebieden*

Dit zijn de echte productiegebieden in Nederland, zoals de IJsselmeerpolders, de droogmakerijen en misschien nog een aantal gebieden in Nederland. In deze gebieden worden op den duur geen GLB-gelden meer ingezet. De bedrijven produceren voor de markt en worden niet beperkt door allerlei

regels en voorwaarden die samenhangen met het recht op bedrijfstoelagen. De nadruk ligt hier op grootschaligheid, productie-efficiëntie, marktconcurrentie en marktsturing;

3. *landschappelijk waardevolle gebieden*

Hier ligt de nadruk op beheer van het landschap. Landbouwproductie is de belangrijkste inkomstenbron, maar er staan vergoedingen voor de beperkingen door natuurlijke handicaps, de instandhouding en eventueel verbeteren van landschapelementen en cultuurhistorisch waardevolle bouwwerken.

Het grote voordeel van dit concept is dat het beschikbare geld geconcentreerd wordt en daarmee veel duidelijker (en betere) vruchten afwerpt dan wanneer het verwatert over geheel Nederland. Naar de EU heb je op deze manier een duidelijk verhaal. Dit zal erg nodig zijn om de EU-bijdrage voor Nederland op termijn veilig te stellen. De kans is namelijk groot dat Nederland bij een 'slap' verhaal een groot deel van de EU-gelden kwijtraakt ten gunste van andere gebieden in Europa.

Ook naar de burgers toe is het duidelijk wat er met 'hun' belastingafdrachten gebeurt, namelijk: (1) een krachtig natuurbeheerinstandhouding; (2) een efficiënte landbouw die zorgt voor een betaalbaar voedselpakket en (3) een mooi cultuurlandschap.

Ook het concept *Boeren voor Natuur*, dat in hoofdstuk 2 uitgebreid is behandeld, gaat uit van dezelfde driedeling (productie, landschap en natuur). In dat concept bestaan de bedrijven met de verschillende activiteiten naast elkaar in hetzelfde gebied en heeft het individuele bedrijf meer keuzevrijheid in ontwikkelingsrichting op de bestaande locatie.

3.7 Draagvlak

Het draagvlak onder een ANV is essentieel voor het succes er van. Tabel 3.2 maakt onderscheid in draagvlak onder boeren en onder burgers. Het draagvlak onder boeren hangt af van de hoogte van de vergoedingen, van de inpasbaarheid binnen het bedrijf, van de flexibiliteit om afhankelijk van de omstandigheden in te kunnen grijpen, van de mate van bureaucratie en van de invloed die men kan hebben op de doelstellingen, de visie en de praktische uitvoering van de ANV. Onder burgers zijn betrokkenheid, inspraak en de zichtbare resultaten van belang.

De ANOG heeft een goed draagvlak onder haar leden, vooral vanwege de opstelling dat agrarisch natuurbeheer in principe voor iedere boer mogelijk moet zijn. Dit standpunt wijkt af van dat van de provincie en LTO, die dit vooral in de EHS-gebieden verwezenlijkt zouden willen zien. Het beloningssysteem in deze ANV is vooral gebaseerd op hectarevergoedingen. Deze beheersvorm is over het algemeen niet erg flexibel gedurende het seizoen. De boer is aan allerlei regels gebonden, die in zijn ogen niet altijd tot optimale resultaten leiden en weinig ruimte geven om zijn vakmanschap in te zetten.

Het contact met de burgers is bij ANOG lager dan in de andere bezochte ANV's, met uitzondering van het Reiderwolde-project en enkele andere kleine projecten. De inspraak van burgers in de koers van de ANV is minimaal, omdat er vrijwel geen burgers lid van de vereniging zijn.

In de Natuur- en milieucoöperatie Rivierduingebied daarentegen is het draagvlak zowel onder boeren als onder burgers hoog. Vrijwel alle boeren in het gebied zijn lid van de coöperatie en worden actief hierbij betrokken, zowel door te faciliteren op technisch gebied als door stimulering van de sociale binding tussen de leden. Het systeem, waarbij een (relatief groot) deel van de vergoedingen worden afgeroomd om deze in te zetten voor verschillende vormen van resultaatbeloning, werkt stimulerend. Het niveau van de vergoedingen voor natuurbeheer ten opzichte van het saldo van landbouwgewassen is voor dit gebied aan de lage kant. Toch weet men door het aanboren van andere financieringsbronnen (vooral bij de provincie) goede resultaten te boeken. De coöperatie is transparant naar buiten toe. Samen met de (bijna) volwaardige plaats die burgerleden in de vereniging innemen en de brede invulling van het begrip 'maatschappelijke diensten' leidt dit tot een bovengemiddeld goed draagvlak onder de burgers.

Ook 'Bosk en Greide' kan zich verheugen in een hoog maatschappelijk draagvlak. Dit heeft onder andere te maken met de aanleiding voor de oprichting van de ANV, toen boeren en burgers gezamenlijk ageerden tegen de overheidsplannen om een grote oppervlakte cultuurgrond om te zetten in natuur. De vereniging staat helemaal open voor burgerleden. Ook de voorzitter van de vereniging is burger. Het beloningssysteem richting boeren is gebaseerd op de vergoedingen uit SNL-gelden.

Het 'Groene Woud' heeft een afwijkend systeem. Het gaat hier niet om een directe vergoeding of beloning van een bepaalde dienst maar om een certificaat, waarmee men aantoont aan bepaalde voorwaarden te voldoen. Het systeem is op dit moment vrijwel praktijkrijp. Het heeft een hoge mate van flexibiliteit omdat men op verschillende manieren voldoende punten kan scoren om

voor het certificaat in aanmerking te komen. Het certificaat is niet alleen voor boeren beschikbaar, maar ook voor andere regionale plattelandsbedrijven. Op dit moment zijn ongeveer 25 boeren lid van de coöperatie.

Het is nog te vroeg om van een succes te mogen spreken, maar er valt wel iets over te zeggen. Het draagvlak zal vooral moeten komen uit bedrijven die voor nichemarkten willen produceren. Het certificaat zal zichzelf moeten bewijzen, doordat er bijvoorbeeld verderop in de schakel duidelijke voorbeelden kunnen worden geboekt, zoals een hoger prijsniveau. Slaat het concept aan in de omliggende stedenband dan zijn er mogelijkheden. Een nadeel van de brede insteek is het lijvige handboek, waarin de verschillende beoordelingscriteria zijn opgenomen en de bijbehorende puntenwaardering. Hoewel gestreefd is naar eenvoud, is het een behoorlijk werk dit in te vullen en bovendien de controle in de hand te houden. Het is de bedoeling dit via audits tot stand te brengen.

ANV Den Haneker verheugt zich in een grote belangstelling onder de burgers. Den Haneker is de enige onderzochte ANV waar burgerleden exact dezelfde rechten hebben als boerenleden. Het ontstaat vanuit een conflictsituatie met de overheid (waarbij boeren en maatschappelijke organisaties elkaar op inhoud vonden) heeft bijgedragen aan het sterke maatschappelijk draagvlak. Dit is versterkt door de veelheid aan relevante maatschappelijke doelen waar de vereniging zich voor inzet. Onder boeren is het draagvlak goed, mede door het resultaatbeloningssysteem.

De ANV Vechtvallei werkt op een vergelijkbare manier als Den Haneker. Ook voor deze vereniging geldt een goed draagvlak onder boeren en burgers. De positie en de belangstelling van de burgers is geringer dan bij Den Haneker.

Het project Boeren met Landschap en Natuur te Winterswijk heeft een zeer goed draagvlak onder de deelnemende boeren en de burgers. Er zijn verschillende aspecten te noemen die hieraan bijdragen:

1. de belangrijke rol van de kwaliteit van het landschap voor de regionale economie;
2. het adequate vergoedingensysteem;
3. de integrale visie die aan het project ten grondslag ligt;
4. de sturende en enthousiaste rol die de lokale overheid speelt.

Het draagvlak onder de visie van Jan Duijndam zal sterk wisselend zijn. In die visie wordt Nederland verdeeld in drie regio's: natuurlijke gebieden, landschappelijk waardevolle gebieden en productiegebieden. Het draagvlak onder boeren zal afhangen van hun individuele gerichtheid. Productiegerichte boeren zullen in de natuurlijke gebieden en (in mindere mate) in de landschappelijk waardevolle

gebieden niet goed uit de voeten kunnen. Zij krijgen weliswaar een goede beloning voor het beheer van de natuur in het gebied, maar zij zullen als 'platte-landsondernemers' niet de juiste competenties hebben. Bovendien zullen zij de strikte beperkingen voor de bedrijfsvoering in deze gebieden als zeer knellend ervaren. Het draagvlak onder deze groep boeren zal dientengevolge laag zijn. Ook in de productiegebieden zal het draagvlak onder productiegerichte boeren niet onverdeeld hoog zijn. Immers, voor hen zullen de bedrijfstoelagen afgebouwd worden, zonder dat er mogelijkheden zijn deze 'terug te winnen' door het verrichten van maatschappelijke diensten. Een voordeel voor deze groep boeren is dat er vanuit het GLB ook geen (aanvullende) beperkende voorwaarden in de bedrijfsvoering meer zijn. Onder boeren die meer gericht zijn op het aanbieden van maatschappelijke diensten zal het draagvlak in de natuurlijke en landschapelijk waardevolle gebieden hoog zijn. Echter, maatschappijgerichte boeren in de productiegebieden zullen zeer ontevreden zijn met deze visie, omdat voor hen geen mogelijkheden zijn om in hun regio maatschappelijke diensten aan te bieden.

Naam	Beloningsprincipe	Draagvlak ANV onder boeren	Draagvlak van het beloningsprincipe	Draagvlak ANV onder burgers
ANOG	Hectarevergoedingen	++	+	+
Rivierduin	Resultaatbeloning	+++	+++	+++
Bosk en Greide	Hectarevergoeding	+++	++	+++
Groene Woud	Certificering	++	+	++
Den Haneker	Resultaatbeloning	+++	++	+++
Vechtvallei	Resultaatbeloning	+++	++	++
Landschap en Natuur	puntensysteem	+++	+++	+++
Visie Duijndam	Hectarevergoeding	+	++	++

3.8 Bijdrage aan vermaatschappelijking

In tabel 3.3 is een inschatting gemaakt in hoeverre het beloningssysteem tegemoet komt aan de doelen van de overheid qua vermaatschappelijking. Daarbij is gekeken naar de effecten op natuur, landschap, milieu, burgerbewustwording en plattelandseconomie. Met burgerbewustwording wordt in dit verband bedoeld, dat burgers zich bewust worden van de maatschappelijke waarde(n) van het platteland en zich daarbij betrokken gaan voelen.

Het op dit moment algemeen toegepaste systeem van hectarevergoedingen scoort goed op natuur. Door de strikte regelgeving die binnen de beheersovereenkomsten wordt aangegaan zijn er goede mogelijkheden om goede omstandigheden te creëren voor natuurontwikkeling en -behoud. Dit geldt in zijn algemeenheid ook voor landschapselementen, al wordt binnen de SAN/SNL-regelingen alleen een vergoeding gegeven voor landschappelijke elementen die een positief effect hebben voor de natuur. Cultuurhistorische elementen an sich worden daarom niet vanuit deze regeling vergoed. Dat geldt ook voor andere maatschappelijke diensten, zoals bovenwettelijke milieu-inspanningen, recreatieve diensten en educatieve diensten. Mede daarom wordt de burger door dit beloningssysteem nauwelijks geactiveerd.

Resultaatbeloning kan extra bijdragen aan specifieke doelen van de overheid op regionaal niveau. Dit is vooral het geval indien de boer via zijn specifieke kennis van de plaatselijke omstandigheden zodanige bedrijfsmaatregelen kan treffen dat hij een beter resultaat kan behalen op dit aspect (bijvoorbeeld het aantal broedparen van een bepaalde weidevogel of beïnvloeding van de botanische soortenrijkdom). Resultaatbeloning kan in die gevallen een positieve impuls voor met name de natuur betekenen.

Certificering kan in principe een goede manier zijn om aan overheidsdoelen tegemoet te komen. Uiteraard is dit sterk afhankelijk van de elementen die in de certificering zijn opgenomen en van de deelnamebereidheid van het systeem onder de boeren. Een voordeel ten opzichte van andere systemen is dat een breed scala aan maatschappelijke diensten eenvoudig aan het systeem kunnen worden toegevoegd. Openstelling van de certificering voor andere; dat wil zeggen: niet-agrarische ondernemers kan de burgerbewustwording sterk stimuleren. Indien vervolgens omzetstijging bereikt kan worden zijn duidelijk positieve effecten op de plattelandseconomie te verwachten. In dat geval is het dus meer de marktwerking die zorgt voor een extra impuls voor de economie dan de uitgekeerde vergoedingen.

Het puntensysteem zoals toegepast binnen het project Boeren voor Landschap en Natuur kan soortgelijke effecten sorteren. In gebieden waar de plattelandseconomie sterk afhangt van de landschappelijke kwaliteit (denk aan recreatie/toerisme) zijn er goede mogelijkheden om via een gericht puntensysteem bij te dragen aan een breed pakket aan overheidsdoelen.

De visie van Jan Duijndam heeft zeer positieve effecten voor de natuur en landschap in de daarvoor aangewezen gebieden. In de pure productiegebieden daarentegen zal de kwaliteit van de landelijke omgeving beheerst worden door grootschaligheid en productie-efficiëntie. De burger krijgt via dit systeem 'waar voor zijn geld'. Er is namelijk een duidelijk zichtbare koppeling tussen de hoeveelheid geldelijke middelen die een bepaalde regio binnenkomt en de output aan maatschappelijke diensten, die in dat gebied worden verricht.

Tabel 3.3 Relatie tussen beloningsprincipe en effect op maatschappelijke waarden inclusief burgerbewustwording a) en regionale economie, kwalitatief en gebaseerd op interviews					
Beloningsprincipe	Natuur	Landschap	Milieu	Burgerbewustwording	Regionale economie
Hectarevergoedingen NL-breed	++	++	+	+	+
Resultaatbeloning	+++	++	+	+	+
Certificering	++	+++	++	+++	++
Puntensysteem BNL b)	++	+++	++	++	+++
Jan Duijndam	+++	++	+	++	++

a) Met burgerbewustwording wordt in dit verband bedoeld, dat burgers zich bewust worden van de maatschappelijke waarde(n) van het platteland en zich daarbij betrokken gaan voelen. b) BLN = Boeren voor Landschap en Natuur.

3.9 Flexibiliteit van het systeem

Onder flexibiliteit van het systeem worden verschillende zaken verstaan: enerzijds de flexibiliteit die afhankelijk van de omstandigheden gedurende het groeiseizoen kan worden toegepast om een optimaal resultaat te boeken en anderzijds de toepasbaarheid van het systeem voor een breed pakket aan maatschappelijke diensten en de uitrolbaarheid van het systeem. Dat laatste wil zeggen in hoeverre het systeem dat nu in bepaalde regio's wordt toegepast

over geheel Nederland kan worden gebruikt. Een samenvatting van de uitkomsten van deze paragraaf is gegeven in tabel 3.4.

Binnen het hectarevergoedingensysteem zijn er voor de boer weinig mogelijkheden om (indien wenselijk) af te wijken van de van te voren overeengekomen beheersprocedure. Een dergelijk systeem zou in principe wel goed bruikbaar kunnen zijn voor andere maatschappelijke diensten. Daarbij kan gedacht worden aan instandhouding van cultuurhistorische elementen, aan het uitdragen van informatie via educatie en/of voorlichting of aan ontsluiting van het landelijk gebied door aanleg en onderhoud van fiets- of wandelpaden. De uitrolbaarheid is goed. Een kanttekening kan worden gemaakt dat een marktconforme vergoeding essentieel is om voldoende animo voor de gewenste dienst te verkrijgen. Per regio kan de rentabiliteit van de landbouw sterk verschillen. Het kan daarom nodig zijn om de hoogte van de vergoedingen naar regio te differentiëren.

Resultaatbeloning kan een boer meer flexibiliteit geven. Ook kan hij zijn vakmanschap beter inzetten om een goed resultaat te bereiken. Omdat hij direct invloed uit kan oefenen op het resultaat geeft deze beloningsvorm de ondernemer uiteindelijk meer voldoening. Resultaatbeloning kan alleen goed functioneren als er wordt voldaan aan twee voorwaarden: de output van de verrichte dienst moet meetbaar zijn (op kwantiteit of kwaliteit) en de ondernemer moet invloed uit kunnen oefenen op deze output. Bijvoorbeeld de inpasbaarheid van een bedrijfsgebouw in het landschap is moeilijk via resultaatbeloning te waarderen. Een puntensysteem is voor dit thema meer geëigend. De uitrolbaarheid is in principe goed, maar het vaststellen van de output kan voor problemen zorgen. Er moet immers geteld of gemeten worden om de hoogte van de beloning vast te kunnen stellen.

In een certificeringssysteem is flexibiliteit gedurende het seizoen mogelijk. Het systeem is bij uitstek geschikt om een groot aantal thema's in onder te brengen. Wel zal compartimentering van de thema's nodig zijn om te voorkomen dat bepaalde essentiële thema's kunnen worden weggecompenseerd door andere thema's. Een verplichting om op alle relevante thema's afzonderlijk een minimaal aantal punten te behalen kan hieraan bijdragen. Ervaringen met compartimentering zijn beschikbaar in het puntensysteem van 'ANV Bosk en Greide'. De uitrolbaarheid is goed, mits de verschillende thema's op regionaal/lokaal niveau worden ingevuld. Dit is nodig om het streekeigen aspect te behouden.

Ook het puntensysteem scoort om dezelfde redenen als certificering goed op brede toepasbaarheid en uitrolbaarheid. De flexibiliteit is niet gemakkelijk in te bouwen.

De visie van Jan Duijndam is niet goed toepasbaar op andere thema's dan natuur en landschap. Om thema's als zorglandbouw, educatie en dergelijke te stimuleren zal aanvullend beleid nodig zijn.

Tabel 3.4		Relatie tussen beloningsprincipe en flexibiliteit, brede toepasbaarheid en uitrolbaarheid, kwalitatief en gebaseerd op interviews		
Beloningsprincipe	Flexibiliteit gedurende seizoen	Toepasbaarheid op meerdere thema's	Uitrolbaarheid	
Hectarevergoedingen NL-breed	+	++	+++	
Resultaatbeloning	+++	+	++	
Certificering	++	+++	++	
Puntensysteem BNL	+	+++	++	
Jan Duijndam	+	+	+++	

3.10 Eenvoud, kosten, transparantie en effectiviteit

Het principe van een systeem met hectarevergoedingen is eenvoudig: de ondernemer neemt een bepaalde taak op zich en daartegenover staat een bepaalde vergoeding (tabel 3.5). De hoogte van de vergoeding bestaat uit een vergoeding van de inzet van arbeid en kapitaal en/of uit opbrengstderving die het gevolg is van de beheerstaak. De vergoeding wordt gebaseerd op inschattingen voorafgaand aan het feitelijke beheer. De uitvoeringskosten zijn relatief laag. Zij bestaat uit controle of het beheer op de overeengekomen wijze is uitgevoerd. De betaling is in principe eenvoudig: de beheerde oppervlakte vermenigvuldigd met een vaststaand bedrag. De fraudebestendigheid is goed. Deze relatief lage uitvoeringskosten dragen voldoende bij aan de doelen van de overheid. De kosten-effectiviteit is daarmee goed.

Resultaatbeloning is in principe eveneens eenvoudig: voor een product (bijvoorbeeld een legsel) is een bedrag vastgesteld. Des te meer producten er geproduceerd worden des te hoger is de uit te betalen beloning. De uitvoeringskosten zijn echter hoog. Dit heeft vooral te maken met het vaststellen hoeveel producten er zijn geleverd. Soms zijn hiervoor veel gespecialiseerde controleurs nodig. Ook de fraudegevoeligheid is relatief hoog. Deze beide aspecten maken

dat de kosteneffectiviteit over het algemeen lager is dan bij een vergoedingen-systeem, ondanks de wellicht hogere natuuropbrengst.

Certificering is geen eenvoudig systeem, vooral omdat er veel verschillende thema's en aspecten in het systeem betrokken zijn. De controle is vaak niet eenvoudig te doen. De uitvoeringskosten zijn daardoor hoog. Aan de andere kant kunnen de kosten voor het bereiken van de doelen lager blijven als de certificering leidt tot een hogere marktprijs van de producten. Uitgaande van een goede score op de doelmatigheid van het systeem en een mogelijk positief effect op de opbrengstprijzen is de kosteneffectiviteit goed.

Het puntensysteem dat in het project Boeren met Landschap en Natuur is ontwikkeld neemt een middenpositie in qua eenvoud. Het is een transparant systeem, maar doordat er vrij veel thema's in zijn opgenomen wordt het geheel toch redelijk omvangrijk. Per thema kan de monitoring op een globaler niveau plaatsvinden dan bij certificering het geval is. Dat maakt het systeem gemakkelijker uitvoerbaar en minder fraudebestendig. De combinatie van beperkte uitvoeringskosten en de hoge doelmatigheid over een breed scala aan thema's leidt tot een zeer gunstige kosteneffectiviteit.

De visie van Jan Duijndam is qua uitvoering vergelijkbaar met het systeem van hectarevergoedingen. Op thema's natuur en landschap is de kosteneffectiviteit goed, maar voor aanvullende thema's zal supplementair beleid moeten worden ontwikkeld, waardoor de kosteneffectiviteit zal dalen.

Tabel 3.5		Relatie tussen beloningsprincipe en eenvoud, kosten, transparantie en effectiviteit, kwalitatief en gebaseerd op interviews			
Beloningsprincipe	Eenvoud	Uitvoeringskosten	Fraudebestendigheid	Kosten-effectiviteit	
Hectarevergoedingen NL-breed	+++	+	+++	++	
Resultaatbeloning	+++	+++	++	+	
Certificering	+	+++	++	++	
Puntensysteem BNL	++	++	+++	+++	
Jan Duijndam	+++	+	+++	++	

3.11 Conclusies

Over het geheel genomen scoort het puntensysteem, zoals dat in Winterswijk wordt toegepast, hoog. Het systeem kan een breed spectrum van thema's binnen het begrip vermaatschappelijking aan, het systeem is doelmatig, niet te ingewikkeld en de uitvoeringskosten blijven binnen de perken. Daardoor is de kostenefficiëntie gunstig. Er zijn mogelijkheden het systeem toe te spitsen op een streekeigen invulling. Veel voordelen vanuit de andere onderzochte concepten kunnen in het puntensysteem worden ingebed. Compartimentering van thema's zal daarbij nodig zijn om deze allemaal voldoende uit de verf te kunnen laten komen.

Een tweede breed toepasbaar concept is het certificeringssysteem. Ook dit concept paart de mogelijkheid tot een breed spectrum aan thema's met een goede doelmatigheid. Het systeem is echter minder eenvoudig toepasbaar omdat op een meer gedetailleerd niveau wordt ingestoken. De uitvoeringskosten en de fraudegevoeligheid lijken daarom wat hoger te zijn. Wel zijn er mogelijkheden de certificering te gebruiken voor vermarktingsdoeleinden, waardoor mogelijk een hogere opbrengstprijs voor het product kan worden verkregen. Men zou dit idee zelfs uit kunnen bouwen naar een labelingsysteem, waarbij de agrarische producten onder A-, B- en C-label worden verkocht, afhankelijk van het aantal behaalde punten in het certificeringssysteem.

Met het vergoedingstelsel is veel ervaring opgedaan in de SAN/PSAN/SNL-regelingen. Het is een relatief eenvoudig systeem met een goede doelmatigheid op een beperkt aantal thema's (natuur en landschap). Het draagvlak is wisselend, vooral omdat het niveau van de vergoedingen niet in alle regio's marktconform is. De fraudebestendigheid is goed.

Resultaatbeloning kan soms tot goede resultaten leiden. Van het systeem gaan extra stimulansen uit die de boer motiveren tot doelgerichte maatregelen. De flexibiliteit en de doelmatigheid scoren hoog. Nadeel is de noodzaak om de 'opbrengst' te meten. Dat kan leiden tot hoge uitvoeringskosten en meer fraudegevoeligheid dan in een vergoedingstelsel. De visie van Jan Duijndam maakt gebruik van het vergoedingstelsel.

3.12 Discussie

Verschillende beloningsvormen hebben verschillende voor- en nadelen, zoals in voorgaande paragrafen is uitgewerkt. In de interviews kwam echter het dilemma

naar voren of vermaatschappelijking voor alle bedrijven open zal staan of dat dit voorbehouden zal zijn aan bedrijven die in specifieke regio's (maatschappelijk waardevolle gebieden, MWG's) liggen. Het is duidelijk dat er in MWG's maatregelen genomen moeten worden om minimaal te handhaven wat er momenteel aan kwaliteit op het gebied van natuur, milieu en landschap is. Anderzijds zijn er ook aanwijzingen dat met relatief lage kosten de kwaliteit van gebieden buiten de EHS en de MWG's aanzienlijk verbeterd zou worden. Als deze 'overige gebieden' in de toekomst moeten produceren zonder bedrijfstoelagen, valt ook de mogelijkheid weg om via deze toelagen relatief kostenefficiënte verbeteringen op het terrein van natuur, landschap en milieu te maken. De kwaliteit van die gebieden zou integendeel nog sterk kunnen afnemen door een rigide focus op kostenverlaging. Een beperking van vermaatschappelijking tot EHS-gebieden en MWG's kan dus in principe averechtse effecten elders geven. Daarbij komt dat er grote verschillen zijn in de waardering van gebieden. Een 'onderwaardering' van de 'overige' gebieden wordt aldaar niet altijd begrepen en mogelijk als demotiverend ervaren (Smit et al., 2008).

4 Discussie

4.1 Inleiding en aanpak

Deze discussie is gebaseerd op een workshop, waaraan naast de geïnterviewde partijen ook EL&I en enkele regionale initiatieven hebben deelgenomen. In deze workshop - met als titel 'Vermaatschappelijking: Hoe kunnen GLB-gelden ingezet worden?' - zijn de verschillende werkmodellen volop bediscussieerd. De bijlagen 3 en 4 bevatten respectievelijk het programma en de deelnemerslijst van de workshop.

De heer Deelen (EL&I) verwoordde in zijn inleiding de positie van EL&I en het doel van de workshop. EL&I wil in het kader van vermaatschappelijking van het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid samen optrekken met de ANV's en de regionale initiatieven. Het doel van deze workshop was wederzijdse inspiratie, waarbij dilemma's, ideeën en voorwaarden op informele wijze benoemd zijn ter onderbouwing van het beleid en de aanbevelingen in dit hoofdstuk.

Ondanks de demissionaire status van het huidige kabinet loopt de Europese GLB-kalender door. De kans is groot dat het Europese budget voor de landbouw zal afnemen. Vanuit Oost-Europa wordt daarnaast een claim gelegd op een groter deel van het landbouwbudget. Sinds de zittingsperiode van minister Veerman zoekt EL&I naar een manier om productie en diensten te combineren. De kans is aanwezig dat een nieuw kabinet een andere koers kiest, die bijvoorbeeld sterker op productie zal zijn gericht. De toekomstige politieke context is in dit kader dus een onzekere factor.

EL&I wil eventueel met pilots oefenen en zoekt daarvoor criteria en randvoorwaarden. Per concept is in de workshop daarom getracht de sterke en minder sterke kanten te ontdekken en te bespreken of deze concepten uitgerold zouden kunnen worden in andere gebieden. De reden om (eerst) met ANV's in gesprek te komen is dat hier de bron van de benodigde informatie ligt. De koepelorganisaties zijn hiervan op de hoogte gebracht. In een later stadium zullen ook gesprekken met natuur- en landbouworganisaties worden gevoerd. Ter informatie heeft het LEI voorafgaand aan de workshop de bevindingen op basis van de interviews aan de deelnemers toegestuurd. Ook zijn deze tijdens de workshop gepresenteerd.

4.2 Hectarevergoeding

Vrijwel iedere ANV heeft ruimschoots ervaring met dit concept, ook al omdat veel ANV's het collectief coördineren van de hectarevergoeding tot hun kerntaak beschouwen. Over het algemeen voldoet deze vorm van beheersvergoeding goed, maar er worden wel verschillende kanttekeningen geplaatst:

- de specifieke plaatselijke kennis van de boer wordt niet of onvoldoende benut voor een optimaal resultaat;
- het is soms frustrerend voor de boer om het perceel niet te mogen bewerken, terwijl er zijns inziens in bepaalde omstandigheden geen reden voor dit verbod is;
- de contractperiode van zes jaar is kort, zowel voor de boer in verband met zijn keuzes voor de bedrijfsstrategie als voor de overheid;
- het animo om deel te nemen aan beheerspakketten neemt af, mede omdat de pakketten zwaarder zijn geworden.

4.3 Resultaatbeloning

Het enthousiasme onder boeren om beheerspakketten af te sluiten neemt toe als er een vorm van beloning wordt gegeven voor de bereikte resultaten. Dat blijkt uit het feit dat boeren in bepaalde ANV's bereid zijn (een deel van) de beheersvergoeding in te leveren om het naderhand her te verdelen op basis van geboekte resultaten in de vorm van bijvoorbeeld het aantal broedparen of de soortenrijkdom. De boer levert daarmee een stukje zekerheid in, maar kan zijn totale vergoeding verhogen door de plaatselijke ecologische omstandigheden te verbeteren waardoor de kans op een groter aantal broedparen of aantal soorten toeneemt. Hiermee wordt tegemoetgekomen aan de kennis en het vakmanschap van de boer. Opgemerkt werd dat binnen de ANV de geldelijke beloning niet de enige stimulans is. Ook de onderlinge 'competitie' wie de meeste broedparen naar zich toe kan lokken draagt bij aan het plezier dat boeren beleven aan het agrarisch natuurbeheer in deze vorm.

Een ander doel van afroming kan zijn om gezamenlijke voorzieningen en activiteiten te kunnen bekostigen. Als voorbeeld werd genoemd dat binnen de werkgroep 'Landbouw en zorg' 20% van de vergoeding voor de boeren wordt afgeroomd om 1,5 werknemers in dienst te nemen voor administratieve taken. De ANOG vraagt 50 euro per ha om onder meer de organisatiekosten van de SAN-regeling te kunnen betalen.

In de workshop werd er voor gepleit om geldstromen intern binnen de ANV te verdelen. De voordelen hiervan zijn gebruikmaking van de kracht van sociale controle, gezamenlijkheid en creativiteit. Een zorgpunt blijft de vergoeding voor de inspanningen van het ANV-bestuur. Ook de toenemende noodzaak voor accountantscontrole werkt kostenverhogend.

4.4 Certificering

De certificering werd in de workshop behandeld aan de hand van twee cases. De eerste is de case 'Groene Woud', dat eerder in dit rapport uitgebreid is beschreven (paragraaf 3.6.4).

Het andere certificaat in deze workshop wordt uitgegeven door de 'Noardlike Fryske Wâlden' (NFW). Voor dit certificaat vormt het milieu uitgangspunt, gekoppeld aan landschappelijke waarde. Het certificaat moet aangeven of de boer het goed voor elkaar heeft en dit tevens borgen. Op dit moment is de controle in handen van een schouwcommissie. Er zijn binnen NFW twee certificaten op verschillend niveau. De instap is voor het 'gemakkelijke' certificaat laag om te bewerkstelligen dat zoveel mogelijk bedrijven in ieder geval aan een zeker minimum voldoen.

In de discussie over certificering werden verschillende zorgpunten geuit:

- in het 'Groene Woud'-certificaat worden ook punten gegeven voor uit te voeren plannen. De vraag is in hoeverre de ondernemer door het certificaat gedwongen is deze plannen ook daadwerkelijk ten uitvoer te brengen;
- het financieel rendement van het certificeringssysteem is afhankelijk van de (onzekere) kracht ervan in de promotie van de streekproducten en de te behalen meerprijs er van. Dat is een ander doel dan de toedeling van GLB-gelden over geheel Nederland;
- de controle op naleving van het NFW-certificaat is in handen van een schouwcommissie, bestaande uit personen uit de agrarische sector. Deze commissie zal in de toekomst breder worden samengesteld om de valkuil van 'de slager die zijn eigen vlees keurt' te vermijden;
- het is een dilemma hoe ambitieus een certificaat moet zijn. Een laagdrempelig certificaat heeft als voordeel dat een brede groep ondernemers er gebruik van kan maken. De totale impact binnen een regio is in dat geval waarschijnlijk groter dan een hoogdrempelig certificaat. Anderzijds biedt laatstgenoemd certificaat de deelnemers meer kansen zich te onderscheiden en daardoor meer marktwerking te creëren;

- De meerwaarde van streekproducten onder certificaat is regio- en productafhankelijk. Nabij bevolkingscentra of in toeristische gebieden is de kans op een meerwaarde aanzienlijk groter dan in sommige andere buitengebieden. Voor producten die niet direct in de consumentenmarkt terecht komen (zoals suikerbieten, pootaardappelen en zetmeelaardappelen) is een meerwaarde slechts mogelijk als ook de volgende schakels in de keten het certificaat ondersteunen en opnemen in hun prijssetting;
- De mogelijkheid tot regionale invulling van het certificaat wordt door de deelnemers van de workshop van groot belang geacht om behoud van het historisch-culturele streekeigen karakter van de regio te stimuleren.

4.5 Puntensysteem

Ook het puntensysteem is besproken aan de hand van twee praktijkvoorbeelden: 'Boeren met Landschap en Natuur' en 'Wierde en Dijk'. Deze laatste ANV gaat uit van een bedrijfsplan waarvoor een beloning kan worden verkregen. Het plan richt zich op het improductieve deel van het bedrijf, zoals sloten, bermen, dobben, grachten, bermen, overhoekjes en dergelijke. In veel gevallen is het mogelijk om de natuurwaarden van dit bedrijfsgedeelte te vergroten door meer gericht beheer. Dit kan op een gestructureerde manier door het opstellen en uitvoeren van een bedrijfsnatuurplan.

Met een puntensysteem is het goed mogelijk op een creatieve manier maatregelen te belonen die leiden tot verbetering of behoud van streekeigen natuur- en landschapswaarden. Bovendien worden deze maatregelen direct beloond. Dat geeft veel meer zekerheid dan een indirecte beloning via de markt (meerwaarde van streekproducten). Een aandachtspunt is hoe een relatief klein initiatief uitgebouwd kan worden tot nationaal niveau. Dat zal inspanningen vergen met betrekking tot een streekeigen invulling, financiering en controle.

Verder is het een idee om de overige gronden ook beleidsmatig op te waarderen. Juist dat deel van het bedrijf geeft de streek een eigen karakter en bieden kansen voor agrarische natuur. Een relatief eenvoudige oplossing zou zijn om de flat rate (als die er in de toekomst komt) toe te passen op de kadastrale oppervlakte in plaats van op de cultuurgrond. Zo tellen ook die gronden automatisch mee voor een vergoeding. Bovendien ben je dan van allerlei vervelende discussies af of een bepaald stukje grond nu cultuurgrond is of niet.

4.6 Visie Jan Duijndam

De opdeling van Nederland in verschillende categorieën (productiegebied, natuurgebied en landschappelijk waardevol gebied) werd door de deelnemers aan de workshop niet wenselijk geacht. Vooral voor de productiegebieden kleven hieraan grote risico's.

De grondgebonden landbouw is over het algemeen een belangrijke basis van de regionale economie in de productiegebieden. In een aantal van deze gebieden is de rentabiliteit van de landbouwproductie momenteel sterk afhankelijk van de GLB-gelden. Voorbeelden zijn de Veenkoloniën, het Oldambt en de melkveehouderij in Friesland en Flevoland. Het inkomen op de bedrijven bestaat in deze regio's voor een groot deel of soms zelfs geheel uit GLB-gelden. Het wegvallen van deze gelden zou leiden tot een substantieel lager regionaal inkomen, een enorme schaalvergroting en een sterke vermindering van het aantal bedrijven. Indien er onvoldoende mogelijkheden in deze regio's zijn om deze gevolgen te compenseren moet gevreesd worden voor leegloop uit deze regio's en verpaupering.

Een ander gevolg is dat de huidige landschappelijke kwaliteit van het gebied wordt ondermijnd. In de productiegebieden wordt het landschap in hoge mate bepaald door de landbouw. De bewoners van de gebieden ervaren dit landschap als prettig en streekeigen. De te voorziene versnelling van de schaalvergroting zal leiden tot een vershraling van het cultuurlandschap binnen Nederland, gekenmerkt door een verlaten buitengebied met hier en daar enorme bedrijfsgebouwen. Eén van de workshopdeelnemers zei: 'Ik zou niet in zo'n gebied willen wonen.'

4.7 Aanbevelingen vanuit de workshop

De bevindingen uit de workshop kunnen als volgt worden samengevat:

- de ANV's kunnen een belangrijke rol spelen bij de vermaatschappelijking van het GLB;
- het verdient aanbeveling om de mogelijke regelingen voor zoveel mogelijk bedrijven open te stellen;
- leg bij de ANV een stuk (mede-)verantwoordelijkheid neer voor de streekeigen invulling;
- overwogen kan worden ook een deel van de controle bij de ANV's neer te leggen, aangevuld met een 'toezicht op toezichtconstructie';

- resultaat gericht belonen verhoogt het enthousiasme voor agrarisch natuurbeheer en vergroot de 'natuuropbrengst';
- een puntensysteem is een goed middel om zowel natuur- als cultuurwaarden te behouden, te stimuleren en te borgen;
- aanvullend kan in sommige regio's een certificeringssysteem de regionale component versterken door deze als 'marketing tool' in te zetten;
- de visie van Jan Duijndam, die uitgaat van compartimentering van de Nederlandse landbouw, krijgt weinig bijval;
- beloon ook het niet-productieve deel van het bedrijf omdat juist dit deel de streek een eigen karakter geeft en mogelijkheden biedt voor natuurontwikkeling. In een flat ratesysteem kan dit gemakkelijk worden gerealiseerd door de flat rate te berekenen over de gehele kadastrale oppervlakte van het bedrijf;
- systemen met hectarevergoeding, resultaatvergoeding, punten- of certificeringssysteem hebben hun voor- en nadelen, maar ze scoorden in de workshop ongeveer even hoog qua waardering en voorkeur. Wel is er behoefte om maatwerk te kunnen leveren bij de specifieke omstandigheden in en/of de doelstellingen voor het betreffende gebied. Een belangrijke aanbeveling uit de workshop zou kunnen zijn alle onderzochte concepten ruimte te (blijven) geven. ANV's worden zo gestimuleerd zoveel mogelijk boeren en hectares in hun plannen te betrekken;
- een punt van aandacht is nog wel de exacte koppeling van GLB-gelden aan de diverse concepten nader vorm te geven. Een aspect daarbij is de waarderinggrondslag van ongelijksoortige diensten.

4.8 Conclusie

Systemen met hectarevergoeding, resultaatvergoeding, punten- of certificeringssysteem hebben hun voor- en nadelen. Van belang is de mogelijkheid maatwerk te kunnen leveren bij de specifieke omstandigheden in en/of de doelstellingen voor het betreffende gebied. Een belangrijke aanbeveling uit de workshop is alle onderzochte concepten ruimte te (blijven) geven. ANV's worden zo gestimuleerd zoveel mogelijk boeren en hectares in hun plannen te betrekken.

Literatuur

Balk-Theuws, L.W. en A.B. Smit (bewerkt door journalist), 'Stad en Ommeland.'
In: *Milieu- en Natuurplanbureau - RIVM in samenwerking met Wageningen Universiteit en Researchcentrum (ed.). Natuurbalans 2004*, pp. 133 - 136, 2004.

Joldersma, R., A. Guldemond, J. van Vliet en E. van Well, *Belang van agrarische natuurverenigingen*. CLM Onderzoek en Advies BV. Culemborg, 2009.

LNV, Ministerie van, *Houtskoolschets Europees Landbouwbeleid 2020*. Brief aan Tweede Kamer, kabinetsvisie. Den Haag, 2008.

Smit, A.B., H. Prins, N.J. Jukema, C.H.G. Daatselaar, B.H.C. van der Waal, R.W. van der Meer en J. Zijlstra, *Ondernemen met bedrijfstoelagen; Een hele verandering*. LEI-rapport 6.06.09. LEI, ASG- en PPO-Wageningen UR, 2006.

Smit, A.B., C.J.A.M. de Bont, A. van Doorn (Alterra), J.F.M. Helming, J.H. Jager, M.G.A. van Leeuwen, R.W. van der Meer, H. Prins, H.B. van der Veen en J. Spruijt-Verkerke (PPO-AGV), *Bedrijfstoelagen en maatschappelijke waarden in Nederland. Een verkenning van opties*. Rapport 2009-013. LEI Wageningen UR, Den Haag, 2009.

Smit, A.B., F.A. Geerling-Eiff en E.S.C. Stilma (PRI), 'Biodiversiteit op akkers roept verschillende reacties op.' In: *Agri-Monitor* 20 (februari 2008).

Stortelder, A., M. Buizer en A. Corporaal, *Boeren voor Natuur. De grootschalige boer. De landschapsgerichte boer. De natuurgerichte boer op Twickel*. Alterra, Wageningen UR, 2005.

Bijlage 1

Overzicht van ANV's in Nederland

Overzicht van Agrarische Natuurverenigingen in Nederland met informatie over vergoedingsbasis, collectief beheer, oppervlakte, aantal leden, al dan niet open voor burgerleden en een typering van de activiteiten, voor zover eenvoudig beschikbaar op hun website.

Naam	Vergoedings- basis	Collectief beheer	Oppervlakte (ha)	Aantal leden	Burgerleden/ donateurs	Typering van activiteiten a)
Vereniging Agrarisch Belang Terschelling VANGAmeland		J		60		vv,g
Vereniging Boerenbelang Schiermonnikoog		J		20-100		
Vereniging 'GUOZZEKRITE'		J		<20		
It Kollumer Grien		J		100-200		g
Vereniging Agrarisch Landschapsbeheer Dantumadeel		J		100-200	J	l,n,m,ec,o
Vereniging voor Agrarisch, Natuur en Landschapsbeheer in Achtkarspelen				100-200	J	l,n,m,ec,o
Beheerscoöperatie Wäld en Finnen u.a.		J		100-200	J	l,n,m,ec,o
Vereniging Eastermar's Lânsdouwe		J		20-100	J	l,n,m,ec,o

Naam	Vergoedings- basis	Collectief beheer	Oppervlakte (ha)	Aantal leden	Burgerleden/ donateurs	Typering van activiteiten a)
Vereniging Agrarisch Natuur- en Landschaps- beheer Smelne's Singellân		J		100-200	J	l,n,m,ec, o
Vereniging voor agrarisch natuurbeheer Oer de Wjuk		J		<20		
ANV Kuststripe		J		100-200		
Agrarische natuurvereniging 'De Súdwesthoeke'	SAN	J		>200		ww,b,g
Agrarische Natuurvereniging Fûgelfrij		J		<20		
Vereniging voor Agrarisch Natuurbeheer Tusken Mar en 't Reit		J		<20		
Coöperatie 't Bûtjân U.A.		J		20-100		
Vereniging voor Agrarisch Natuurbeheer Tusken Boarn en Swette		J		<20		
Vereniging voor Ganzenopvang en Weidevogelbeheer 'de Fjûrlânner'		J		20-100		
Vereniging voor Agrarisch Natuurbeheer Tusken Skarren en Marren		J		20-100		
Agrarische Natuur- en Milieuvereniging Gagelvenne	SAN	J	1.280	20-100		ww
Vereniging Agrarisch Natuur- en Landschaps-		J		20-100		

Naam	Vergoedings- basis	Collectief beheer	Oppervlakte (ha)	Aantal leden	Burgerleden/ donateurs	Typering van activiteiten a)
beheer De Tjongervallei						
Vereniging Agrarisch Natuur- en Landschaps- beheer Weststellingwerf		J		130		ww,g,b
Vereniging voor Agrarisch Natuurbeheer Tusken Tsjikemar en Tsjonger		J		20-100		
Agrarische Natuurvereniging De KOP van de NOP		J		20-100		
Vereniging voor Agrarisch Natuur- en Landschapsbeheer Zwartemeerdijk		J		<20		
Natuur- en milieucoöperatie Rivierduingebied		J		20-100		n,l,m
Wierde en Dijk De vereniging voor agrarisch natuur- en landschapsbeheer Noord-Groningen	SAN	J		100-200	J	av,ww,l
Vereniging voor duurzame landbouw Stad en Ommeland				200	J	ww,g,m,dw,l
Natuur en milieuvereniging De Eendracht		J		20-100		
Boer&Natuur Zuidelijk Westerkwartier		J		100-200		b,ww,g
Vereniging Meervogel				20-100		
Agrarisch natuur- en landschapsbeheer Slochteren		J		20-100		
Agrarische Natuurvereniging Oost-Groningen	SAN	J	8.000	285	J	ww,g,ar

Naam	Vergoedings- basis	Collectief beheer	Oppervlakte (ha)	Aantal leden	Burgerleden/ donateurs	Typering van activiteiten a)
Agrarische natuurvereniging Noordenveld				20-100		
Coöperatie Drentsche Maat				<20		
Vereniging Meander		J		20-100		I
't Maolaand				<20		
Stichting Boermarkte Wapserveen		J		<20		
Milieusamenwerkingsverband 't Riestlaand				<20		
Agrarische Natuurvereniging Om 'e Koaien		J		50		ww,g
Vereniging Agrarisch Natuur- en Landschaps- beheer Griem Brongergea		J		<20		
Agrarische Natuurvereniging De Lytse Deelen				<20		
Vereniging Agrarisch Natuur- en Landschaps- beheer De Alde Deltte		J		20-100		
Vereniging voor agrarisch natuurbeheer Ons Belang		J		20-100		
Agrarische Natuurvereniging Broekstreek				<20		
Agrarische Natuurvereniging Tusken Sleatgat en Wellesleat e.o.		J		20-100		
Noardlike Fryske Wâlden		J		<20		
Stichting Particulier Natuurbeheer Oost-Groningen				<20		

Naam	Vergoedings- basis	Collectief beheer	Oppervlakte (ha)	Aantal leden	Burgerleden/ donateurs	Typering van activiteiten a)
ANV Gooymerpolder		J		<20		
ANV 'De Greidhoeke'		J		20-100		
ANV Tusken Marren en Fearten		J		<20		
Agrarische Natuurvereniging 'De Oustertrijegeaen e.o.'				<20		
Bergen-Egmond-School		J	4.500	23	7	bot
De Amstel		J	4.500	80	5	n,l,e,r
De Lieuw	san, prov		5.000	165	20	n,l,e,r
Frisse Wind			55.000	40		n,zorg,l
De Rotgangs		J	1.800	29	15	ww,ar,l
Tussen Y en Dijken						
Waterland			13.000	480	j	b, ww,bot,l,e
West-Friesland		J	35.000	225	15	ww, bot,l,z
De Vechtvallei	san	J	16.000	180	50	ww,bot,l,r
De Utrechtse Venen	san		28.000	360	141	n,l,r
Haarlem-Spaarnwoude			8.300			
Meerboerenvereniging Haarlemmermeer			18.000	50	5	ar,r
Den Hâneker *			42.000	300	700	ww,bot,g, e,zorg,l,r
De Wetering		J	1.600	42		ww, sk, r

Naam	Vergoedings- basis	Collectief beheer	Oppervlakte (ha)	Aantal leden	Burgerleden/ donateurs	Typering van activiteiten a)
De Hollandse Venen		J	6.000	140	20	ww,sk,r n,l,av
ANLV Geestgrond			9.100			ww, l, sp n,e,r
VAN Ade			7.240			ww,bot, l sk n,l,e,r
Lange Ruige Weide		J	5.000	118	67	n,l n,l
De Parmey	san, groenfond					n,l,r
De Bonnen						n,l,r,e
Santvoorde			5.000		j	n,l
Rietgors			28.000			n,l,r
Vockestaert	SAN	J	5.000	100	51-47	n,l,r,e
Natuurlijk Voorne Putten	SAN	J	24.000	50	20	l,n,e,r
Weide en Waterpracht			5.500	87	34-20	l,ww,bot
Weidehof Krimpenerwaard		J	15.000	182	105	l,ww,sk,r
Goeree						
Wijk en Wouden		J	14.000		j	ww, sk,l,r
Ark en Eemlandschap	san	J	7.300	144	77	Ww, bot, e, sk
Krommerijntreek		J	20.000	50	50-10	ww,sk,l,water
Leusder Horstee			5.900			n,m,l
Lopikerwaard	san	J	21.000			Wv, bot, g,
Noorderpark i.o.						

Naam	Vergoedings- basis	Collectief beheer	Oppervlakte (ha)	Aantal leden	Burgerleden/ donateurs	Typering van activiteiten a)
VAN Berkel en Slinge				400		l,ar,ww N, g
Fraterwaard Coöperatie Ganzenopvang en Natuurbeheer		J		<20		
Natuurbeheer Groen Goed				80	j	n,l,ec,b
ANV 't Onderholt		J		>200	j	n,l
VAL Oude IJssel		J	32.000	20-100	j	n,l,e
PAN Winterswijk				25	90	n,l
St. Marke Vragender Veen				>200		n
St. Biotoopverbetering Agrarisch Overleg	san, psn	J		100-200		n,l
St. Landschapselementen Elburg				<20		L
NMC Randmeerkust	SAN	J		20-100		Wv
Maalschap Agrarische Enclave				<20		N, m
VeluweIJsselzoom	SAN	J		100-200		Wv, g l
VANL De Capreton				100-200	j	N, l, r, m
VAN Lingestreek				240	J	ww,l,r, g
De Ploegdriever				100-200	j, donateurs	n,l ,g,ww,ar
Vereniging Streekbeheer Rijk Maas en Waal				90	j	n,l,r
VANL Tieler- en Culemborgerwaarden				>200		ww,l,m, e
Vereniging Streekbeheer Rijnstrangen				100-200		

Naam	Vergoedings- basis	Collectief beheer	Oppervlakte (ha)	Aantal leden	Burgerleden/ donateurs	Typering van activiteiten a)
St. Lonneker Marke/Stalesch/Stawel	san		1.500	20-100		n,l
De Reggestreek				20-100		
Onderhoudsploeg Tubbergen			<20			
ANV Hooltwark			20-100	20-100		n,l,e
St. Vitaal Platteland Hardenberg			20-100	20-100		l,n
Ommere Marke			100-200			n,l,m,r
ANV Groen Salland	san	J		20-100	>50	L
Kopse Agrarische Natuurvereniging		J		20-100		
ANV Camperland		J		20-100		Ww
SANNO				<20		
Vallei en Boerderij						R
ANV altena biesbosch					j	n,l,r,ar
Land van Cranendonck						n,l
ANV maashorstboeren					j	n,l,r
ANV hei-heg-hoogjeind	PSAN		1.400	150	j	n,l
ANV Het Groene Woud				60		ww,g

a) Uitleg afkortingen activiteiten:
dw= dierwezijn
ar = akkerranden
av = akkervogels
b = berm/dijkbeheer
bot = botanisch

dw= dierwezijn
e = educatie/voortichting
ec = economie
g = ganzen

l = landschap(selementen)
m = milieu
n = natuur (algemeen)
r = recreatie

sk = slootkanalenbeheer
sp=streekproducten
ww = weidevogels

Bijlage 2

Interviewvragen bij hoofdstuk 3

1. Kunt u iets over de ontstaansgeschiedenis van de ANV vertellen?
2. Hoeveel leden heeft de ANV? Boeren, burgers, overige?
3. Hoeveel ha bevat het gehele gebied?
4. Hoeveel daarvan is landbouwgrond? Waaruit bestaat het overige areaal?
5. Hoeveel landbouwgrond valt onder de ANV? Welke overige natuur- en landschapselementen vallen hieronder?
6. Welke maatschappelijke diensten verricht de ANV?
7. Hoe is de ANV georganiseerd? Hoe gaat besluitvorming in zijn werk, wie is aanspreekpunt voor derden, met name opdrachtgevers/financiers/overheden, welke inbreng hebben burgerleden, is de ANV onderdeel van een netwerk, wat is de verhouding tot LTO en tot eventuele andere (belangen-)organisaties, wie adviseert de ANV?
8. Zijn er doelen geformuleerd en zo ja, welke en op welke termijn?
9. In hoeverre worden deze doelen op dit moment bereikt? Wordt er aan monitoring gedaan en zo ja, hoe, door wie, wanneer, enzovoort en is er een relatie met de betalingen?
10. Zijn deze doelen voldoende ambitieus of zouden zij idealiter nog aangescherpt kunnen worden? Zo ja, op welke punten? EN wat zijn de kritische succesfactoren om geweest? Welke hindernissen heeft u moeten overwinnen?
11. Welke financieringsbronnen zijn er en waar worden die voor benut?
12. Zijn er in de ANV maatregelen opgenomen buiten SAN? Hoe is de financiering hiervan geregeld?
13. Hoe worden de beschikbare gelden verdeeld over de deelnemers?
14. Zijn de vergoedingen voldoende hoog om de gestelde doelen te realiseren? Zijn ze marktconform?
15. Welke ontwikkelingen verwacht u vanuit het GLB, met name wat betreft het in stand houden van landschap, milieu en natuur en/of bovenwettelijke inspanningen ten aanzien van deze drie?

16. De *Houtskoolschets* van EL&I gaat er van uit dat de overheid in ruil voor de toeslagen meer maatschappelijke diensten mag verlangen en hogere eisen mag stellen mbt productiewijze, natuur- en landschapsbeheer en eventuele blauwe diensten. Wat vindt u er van, dat de toeslagrechten voor een deel ingezet zullen worden voor het in standhouden van landschap, milieu en natuur en/of bovenwettelijke inspanningen ten aanzien van deze drie? Wat gaan deze ontwikkelingen betekenen voor de betreffende ANV.
17. Welke concrete eisen zouden kunnen bijdragen aan het bereiken van de doelen binnen uw ANV?
18. In hoeverre is de rol van de overheid cruciaal voor het succes van de ANV? Op welke manier?
19. Is het huidige vergoedingensysteem binnen uw ANV adequaat? Heeft u alternatieve ideeën?
20. Welke zaken zijn in dit interview niet aan de orde gekomen en zou u toch nog willen aangeven?

Bijlage 3

Programma van de workshop 'Vermaatschappelijking: Hoe kunnen GLB gelden ingezet worden?'

- Opening
- Voorstelronde

- Korte presentatie LEI-onderzoeksresultaten
- Eerste reactie uit de zaal

- Discussie in twee groepen
- Plenaire bespreking groepsresultaten

- Rondvraag, vervolgspraken en afsluiting

Bijlage 4

Deelnemers aan de workshop 'Vermaatschappelijking: Hoe kunnen GLB gelden ingezet worden?'

- De heer F. van Beerendonk   Coöperatie Het Groene Woud
- De heer H. van de Water   ANV Den Hâneker
- De heer A. Gersjes   ANV Bosk en Greide
- De heer H. Smith   ANOG
- De heer E. Smink   Wierde en Dijk
- Mevr. J. Hellenberg   Wierde en Dijk
- De heer D. Hoogland   Noardlike Fryske Wâlden
- De heer J. Bruinsma   Noardlike Fryske Wâlden
- De heer H. Wikkerink   Boeren met Landschap en Natuur
- De heer A. Schoenmaker   Boeren met Landschap en Natuur
- De heer M. Schoone   Natuur- en milieucoöperatie Rivierduingebied
- De heer J.G. Deelen   EL&I-PD GLB
- De heer J. de Jong   EL&I-DRZ-Noord
- De heer M. Oosterwegel   EL&I-DRZ-Oost
- Mevr. A. Pierik   EL&I-DRZ-Zuid
- De heer B. Smit   LEI
- De heer H. Prins   LEI

Bijlage 5

Lijst van geïnterviewde personen

- De heer H.J. Soede ANLV Vechtvallei
- De heer H. van de Water ANV Den Hâneker
- De heer M. Schoone Natuur- en milieucoöperatie Rivierduingebied
- De heer D. Jaarsma Bosk en Greide
- De heer J. Duijndam
- De heer F. van Beerendonk Het Groene Woud
- De heer A. Schoemaker Boeren met Landschap en Natuur
- De heer W. Oosterveld ANOG
- De heer A. van Middelkoop ANOG

Het LEI ontwikkelt voor overheden en bedrijfsleven economische kennis op het gebied van voedsel, landbouw en groene ruimte. Met onafhankelijk onderzoek biedt het zijn afnemers houvast voor maatschappelijk en strategisch verantwoorde beleidskeuzes.

Het LEI is een onderdeel van Wageningen UR (University & Research centre). Daarbinnen vormt het samen met het Departement Maatschappijwetenschappen van Wageningen University en het Wageningen UR Centre for Development Innovation de Social Sciences Group.

Meer informatie: www.lei.wur.nl

